هونەر و پۆلینی هونەر.. تەیب جەبار

هونەر چییە؟ و چۆن پۆلین دەکرێت؟ وەڵامی ئەم دوو پرسیارە تاکوو
ئێستا جێگای مشتومڕە. سەدان
ساڵە چەندین بریمەند و فەیلەسوف لەسەر ئەم بابەتە مشتومڕیانە و
نەگەیشتوونەتە دوا وەڵامی
یەکلاکەرەوە. هەریەکەو بەپێی بریوبۆچوون و ئیجتیهادی خۆی ڕای
لەسەر دەربڕیوە. بۆیە ئێمەش لەم نوسینەدا
هەوڵدەدەین هەندێ پێناسە و جۆری پۆلینی هونەرتان پێشکەش بکەین لە
کۆتاییشدا ڕاو بۆچوونی خۆمانتان
بۆ دەردەبڕین.
بۆ درێژەی بابەت کلیکی ئێرە بکەن..

وتاری (ستراتیژی ناونیشان و پاش نەتەوەگەری لە ئەدەبیاتی سەباح ڕەنجدەر) وچەند سەرنجێك.. سەدیق سەعید ڕواندزی

لە وماوانەی ڕابردوودا، چەند نووسینێکی درێژم لە بارەی ئەزموونی
سەباح ڕەنجدەر وەك شاعیرێك خوێندنەوە. لە پەراوێزی ئەو
خوێندنەوانەدا، وەك خوێنەرێك هەستم کرد، ئەوانەی خوێندنەوە بۆ
شیعری ئەم شاعیرە دەکەن (بە خۆشمەوە) هێشتا زۆریان ماوە لە
سنووری ئەزموونی شیعری ئەم شاعیرە نزیك ببنەوە. بەڵام ڕەنگە
جیاوازی من لەوەدا بێت، کە من هەرگیز بەو میتۆدەی شیعری شاعیرانی
تری پێ دەخوێندرێتەوە، شیعرەکانی ئەم شاعیرە ناخوێنمەوە. لە بەر

ئەوەی ئەزموونێکی جیاواز و تایبەتە، بێگومان پێویستیشمان بە خوێندنەوەیەکی تایبەتە. بە دیدی من زۆربەی ئەو نووسینانە، نەیانتوانیوە لە سنووری شیعرەکانی سەباح ڕەنجدەر نزیك ببنەوە. بۆ نموونە:هەندێکیان باسی خەیاڵ و خەیاڵسازیی و وێنەی شیعری لە شیعرەکانی ئەم شاعیرە دەکەن، لە کاتێکدا ئەوەی هەیە خەیاڵ نییە، بەڵکو ڕوانین و تەئویلێکی فیکرییانەیە. هەندێکیان شیعری ئەم شاعیرە دەبەستنەوە بە ئایدۆلۆژییا و سیاسەت و شۆڕش و زۆر چەمکی دیکەش.
حەکیمی مەلا ساڵح، باڵندە بە ڕابەر و سەرکردە دەچوێنێ، لە کاتێکدا نە ئایدۆلۆژییا، نە ڕابەر و سەرکردە، نە حزب و حزب چییەتی، لە ئەزموونی ئەم شاعیرە جیاوازنووسە شوێنێکیان نییە. تەنانەت کاك حەکیم دێڕە شیعری(دەریا سەماکارە) بە سێزانی لێکداوەتەوە، لە کاتێکدا مەبەست ئەو جوڵە و شەپۆڵدانەی دەریایە، کە شاعیر بە سەما چواندوویەتی. عەبدوڵا ڕەحمانیش لە کتێبەکەی خۆیدا بە ناوی (بونیاتی گێڕانەوە) لە بارەی ناونیشانی زێوانەوە دەنووسێت:(زێوان ئەو دەنکۆڵەیەیە کە ڕەنگی ڕەشە و لەگەڵ گەنم و جۆدا شین دەبێت و درووێنە دەکرێت و تامی تاڵە) نووسەری کتێبەکە، لێرەدا جیاوازی لە نێوان (زێوان) و (زیوان) نەکردووە. ئەوەی لەگەڵ گەنم و جۆدا شین دەبێت (زیوانە) واتا بە پیتی (ی) نەك (زێوان) کە بە مانای پاسەوانی گۆڕستان دێت.
هەروەها ئەدیب نادریش لە کتێبی (گەڕانەوە بۆ ماڵی یەکەم) لە وتارێکیدا لە بارەی ئەزموونی ئەم شاعیرە دەنووسێت:(سەباح لە قەیرانی بێ ناوەڕۆکی و بێ بابەتیدا نوقم بووە و شیعر لەلایدا بە دوای زماندا دەگەڕێت) مەگەر ناوەڕۆك و بابەت، لە ڕێی زمانەوە دروست نابن؟ پێچەوانەی بۆچوونەکەی ئەدیب نادر، ئەگەر سەباح ڕەنجدەر خاوەنی ئەو زمانە نەبوایە، ئێستا نە شوناس، نە ئەزموونی تایبەتی دەبوو. گرفتی بەشێکی زۆری شاعیرانی کورد لەوە دایە، کە زمانێکی جیاوازییان نییە. شیعری نیوەی دووەمی دەی هەفتاکان، کە ڕەنگدانەوەی قۆناغی دوای هەرەسی شۆڕشە بخوێنینەوە، ئەگەر ناوی شاعیرەکانی بە سەرەوە نەبێت، وا هەست دەکەین یەك ئەزموون و یەك زمان و یەك گوتارە. بۆیە بە بڕوای من لەم بۆچوونەیدا (ئەدیب نادر) وێرای گومان نەبوونم لە توانای نووسینی، بەڵام نەیتوانیوە ئەزموونی ڕەنجدەر شڕۆڤە بکات.
بێگومان ئەم جۆرە بینینانە بۆ شیعری ڕەنجدەر ، نەك بە مانای شیعری ناگەن، بەڵکو بە جۆرێك لە جۆرەکان، مانای شیعری ئەو شاعیرە داهێنەرەش دەشێوێنن. ئەمە بەو مانایە نییە ئەزموونی شیعریی خوێندنەوەی جیاواز هەڵنەگرێت، بەڵکو بەو مانایەی دەبێتە جۆرێك لە

تێکدان و شێواندنی مانا. لەو سۆنگەیەوە، دوایین وتار کە لە بارەی ئەزموونی شیعری سەباح ڕەنجدەر خوێندمەوە، وتاری (ستراتیژی ناونیشان و پاش نەتەوەگەری لە ئەدەبیاتی سەباح ڕەنجدەر) بوو، کە (دیار لەتیف) نووسیویەتی و لە ماڵپەڕی سەنگینی (دەنگەکان) بڵاوبۆتەوە.

وەك خوێنەرێك لە پەراوێزی خوێندنەوەی وتارەکەدا، چەند سەرنجێکی زمانەوانی و بابەتیم لادروست بوون، کە بە بڕوای من پێویستیان بە هەڵوەستەکردن و ڕاستکردنەوە چ لە چوارچێوەی وتارەکە بە گشتی، چ لە چوارچێوەی ناونیشانی شیعرەکانی سەباح ڕەنجدەریش بە تایبەتی هەیە. کە بەرلەو، چەند خوێنەر و لێکۆڵەرێکی دیکەش، هەمان دیدی هەڵەیان بۆ ناونیشانی شیعرەکان هەبووە.

ئەم وتارەی دیار لەتیف لە دوو تەوەرەی سەرەکی پێکهاتووە، بەشێکی زۆری قسەکردنە لە سەر چەمکی ڕەخنە و زمان و شیعر و دنیابینی شیعریی، کە ڕەنگە هیچ پەیوەندییەکییان بە ناونیشان و ئەدەبیاتی سەباح ڕەنجدەرەوە نەبێت. چونکە زمانی شیعریی و شوناسی شیعری ڕەنجدەر، لە دەرەوەی ئەوجۆرە بینین و لێکدانەوانەیە، تەوەرەی دووەمی وتارەکەش، قسەکردنە لە بارەی ناونیشان لە کۆی ئەزموونی ئەم شاعیرەدا، کە نووسەر بە ستراتیژیەتی ناونیشان ناوی بردووە.

بە بڕوای من ناونیشان لە شیعری ڕەنجدەردا ، کۆدە نەك ستراتیژ، چونکە هەموو ستراتیژێك ئامانجێکی هەیە و کە ئەو ئامانجە هاتە دی، ستراتیژییەکە بوونی نامێنێت.

بەڵام کۆد، پێویستی بە کردنەوە و لێکدانەوە هەیە و تەنانەت زۆرجار ئەو کۆدە هەر ناشکرێتەوە لای خوێنەر. شیعرەکانی سەباح ڕەنجدەر بە گشتی، لە ڕووی زمانەوە، شیعری ئاڵۆز و قووڵ و پڕ لە وێنەی هزریی و بیرین، کە بە هیچ شێوەیەك ناچێتە چوارچێوەی ئەو زمانە باوەی لە شیعری شاعیرانی تردا هەیە.

هەر ئەمەشە ئەوانە دەخاتە هەڵەوە کە ئەزموونی ڕەنجدەر دەخوێننەوە.

میتۆدی خوێندنەوەی ئەزموونی شیعری کوردی بە گشتی، بۆ خوێندنەوەی دەقە شیعرییەکانی ڕەنجدەر ناشێت، چونکە ئەو شاعیرە، زمانێکی تایبەت و ناوەڕۆکێکی تایبەت و دنیابینییەکی تایبەتی شیعریی هەیە، کە هەموو ئەمانە دواجار پێویستیان بە خوێندنەوەی نا باویش هەیە. بێگومان هەر خوێنەرێك چۆن دەتوانێتە شیعر و چ مانایەکی لە هزری خۆی پێ دەدات ڕەنگە ئاسایی بێت، بەڵام کاتێ دێتە سەر مێژوو، قۆناغی شیعریی و ئەزموونی شاعیران، دەبێ بە تێهزرینەوە بڕوانێتە

شیعر و ئەزموونی شیعری بە گشتی. دەبێ ئەو ئەزموونە، لە ڕووی مێژوویی و زەمەنییەوە، پۆلێن بکات و خاسیەت و ئەدگارە هونەرییەکانی لە یەکتری جیا بکاتەوە. کاتێک نووسەرێک دەڵێت: (شاعیرانی دوای ڕاپەڕین فۆڕمی زمان نوێ دەکەنەوە) دەبێ ئەو فۆڕمە دەربخرێت و بە شێوەی شیعری پیشان بدرێت. چونکە هیچ قۆناغێك هێندەی دوای ڕاپەڕین، شیعری کوردی تێدا بێ ئەرزش و بێ بەها و بێ ناوەڕۆك نەبووە، بە تایبەتی لەلای ئەو نەوەیەی کە خۆی بە نوێ دەناسێنێ. بۆیە قسەکردن لە بارەی ئەزموونی شیعرییەوە، پێویستی بە هەڵوەستە و ڕامانی ورد هەیە، بۆ ئەوەی ماهیەتی شیعر لەو قۆناغانە لە یەکتری جیابکەینەوە. لە وتارەکەی دیار لەتیفدا، چەند گوزارشت و دەربڕینێك هەن، کە پێویستییان بە ڕاستکردنەوەیە.

بە تایبەتیش کاتێ لە سەرەتای وتارەکەیدا باسی زمان بە گشتی و زمانی شیعری بە تایبەتی دەکات. دیار دەنووسێت:(زمان کەرستەی گەورەی فاشیزمە، با جیاوازی بکەین لە نێوان زمانی پیس و زمانی ڕەخنەدا، ڕەخنەگرانێك هەن زمانی سووکایەتی بە زمانی ڕەخنە تێگەیشتوون) سەرەتا، دەبێ بپرسین مەبەست لە زمان و فاشیەت چییە؟ ئایا نووسەر فاشییەت وەك چەمکێکی سیاسی و هزریی و بیرێکی نا مرۆییانە بە کاردێنێت، یان مەبەستی فاشییەتی ئەدەبە؟ ئەمە لەلایەك، لەلایەکی دیکەوە ئایا زمان کەرستەی گەورەی فاشییەتە؟ فاشییەت چییە؟ کێ دروستی دەکات؟ بێگومان نکۆڵی لەوە ناکرێت کە زمان ڕۆڵێکی سەرەکی و بنەڕەتی لە ژیانی مرۆڤدا هەیە و تاکە خاسیەتی جیاکردنەوەی مرۆڤیشە لە بوونەوەرەکانی تر، بەڵام دەبێ بزانین زمان هەموو بوونێکی مرۆڤ نییە و ماڵی بوونیش نییە. چونکە ئەگەر بوونی مرۆڤ ببەستینەوە بە بوونی زمان، ئەو کات دەبێ بپرسین ئەی ئەوانەی زمانییان نییە چۆن گوزارشت لە بوون و هزر و ڕوانینەکانییان دەکەن؟ چۆن دەتوانن کۆنتاك لەگەڵ دەوروبەرو ئەوانیترو ژیان بە گشتی ببەستن؟ بۆیە دواجار زمان هەر تەنها ئەو گەیەنەرەیە، کە دەربڕینەکان دەگەیەنێت، لەوە زیاتر لە ئاستی کەسی و کۆمەڵایەتییدا، هیچ بایەخێکی دیکەی نییە. هاوشێوەی ئەو هێڵەی تەزووی کارەبا دەگوازێتەوە. کە هێڵەکە بوونی نەبوو، مانای وانییە کارەباکە بوونی نییە. بۆیە هزر لە پێشەوەی زمانە. زمان نابێتە پێناسە و شوناس بۆ مرۆڤ، بەڵکو چی لە پشت ئەو زمانەوەیە، ئەوە دواجار ئاگایی و هوشیاریی و ژیری مرۆڤ دەردەخات. زمان ڕەنگدانەوەی ئەو هزرانەیە کە مرۆڤ هەیەتی. وەك چۆن سوقرات دەڵێت: (قسە بکە تا بزانم کێی) قسەکردن لێرە بە مانای ئەوە نییە چی دەگوترێت، بەڵکو بە مانای ئەوەیە چی دەڵێیت، چونکە ئەوە هزرە لە

پشت قسەکردنەوە دەوەستێت و ئاماژە بە زمان دەکات چی بڵێت و چی دەربڕێت. بۆیە بەستنەوەی هەموو لێکدانەوەیەکی ژیان و هەموو ئاماژەیەك بە زمان تێزێکی هەڵەیە. ئەوە زمان نییە مانا دروست دەکات و شوناس بە شتەکان دەدات، ئەوە هزر و بیری مرۆڤە، دیاردە و توخمەکانی ژیان، دەخاتە چوارچێوەی زمانێکی ئاماژە پێدراوەوە.
ئێمە کە بەردێك، دارێك، ئاو، ئاگر و دەیان و هەزاران شتی تریش دەناسینەوە و گوزارشتییان لێ دەکەین، چونکە لە بیرماندا ئەو توخمانە ناوێکییان هەیە و پێیانی دەناسینەوە. مەگەر مرۆڤێکی (کەم ژیر) ئەگەر زمانیشی هەبێت، دەزانێت خێزان، تەکنەلۆژیا، فڕۆکە و سەدان شتی تر چین؟ بۆیە دەبێ بزانین زمان بەرهەمهێنەری هیچ تێزێکی فیکری نییە، بەڵکو گەیێنەرەکە و لە ڕێگەیەوە چی لە هزرمانە دەیگەیەنێت. فاشییەت، هزر و بیرکردنەوە و تێگەیشتنی فاشییانەیە بۆ مرۆڤ. کە زمانێکی فاشی هەبوو، دەبێ پێشتر هزرێکی فاشی بوونی هەبێت بێت. نازییەکان و فاشییەکان، کە هەزاران و ملیۆنانیان لە نەتەوە و ڕەگەز و ئایینی جیاواز کوشت، چونکە بڕوایان وابوو ئەمانە مرۆڤ نین و مافی بوون و ژیانییان نییە. فاشییەت بەرهەمی زمان نییە، بەڵکو بەرهەمی بیرکردنەوەیەکە، کە فاشییانە دەڕوانێتە هەموو شت. زمان کەرستەی گەورەی فاشیزمە، دەربڕینێکی بێ مانا و نا بابەتییە و لاساییکردنەوەیەکی زەقی گوزارشتەکانی (بەختیار عەلی) شە لە نووسیندا، کە ساڵانێکە نەوەیەکی گەنجی ئێمەی بەو دروشمانە مەست و حەیران کردووە بە تایبەتیش لە ئەدەبدا.
ئەو ئەگەر مەبەستی ئەو زمانە بێت کە بارگاویی دەکرێت بەو چەمکە سیاسی و نا مرۆییانە، ئەوا لە پێشدا بیرکردنەوە و ڕوانینێکی فاشییانە هەیە، دواتر زمان دەبێتە کەرستەیەك بۆ گەیاندنی ئەو هزرە فاشییە. ئەو نووسەرانەی پشتگیرییان لە هزری فاشییەت و نازییەت و بەعسیزم دەکرد، بەرلەوەی هەڵگری زمانێکی فاشییانە بن، هەڵگری بیر و بیرکردنەوەیەکی فاشیانە بوون. ئیدی زمان دەبێتە ڕەنگدانەوەی ئەوەی لە هزردا هەیە. مرۆڤ بڕوا بە هەر ئایدیا و ئایین و فەلسەفەیەك بێنێت، لە ڕێی زمانەوە ئەو تێگەیشتنەی بۆ دروست نابێت، لە بیرو بڕوا و باوەڕبوونەوە بۆیی دروست دەبێت. بۆیە ئەگەر فاشییەت وەك هزر بوونی نەبێت، زمانیش وەك کەرستەی گواستنەوەی ئەو هزرە فاشییە بوونی نابێت. مەگەر مرۆڤ بە هزر بیر دەکاتەوە یان بە زمان ؟ لە بەرامبەر زمانی ڕەخنەدا هیچ زمانێکی پیس نییە، چونکە زمانی ڕەخنەگرتن، ناچێتە نێو چوارچێوەی بەراوردکاری بە زمانەکانی تر. ئەمە بەو مانایە نییە کە لە بەرانبەر زمانێکی باڵا و جوان و ئاست بەرز بۆ دەربڕین، زمانێکی زبر و ئاست نزمیش نەبێت، بەڵکو بەو مانایەی هەر بە ناو ڕەخنەگرێك

زمانی پیس بە زمانی ڕەخنە بزانێت، ئیدی لە بنەڕەتدا ڕەخنەگر نییە و سادەترین بنەمای ڕەخنەگرتنی نییە، کە ئەویش ئاکاری زمانە لە دەربڕین.

ئیدی دیار لەتیف ئەوانە بە ڕەخنەگر دەزانێت، ئەمە کێشەی خۆیەتی. دەبێ خوێنەر لە ڕێی بونیادی زمان و ئاماژە و مەدلولاتەکانی، کەسیەتی ڕەخنەگر بناسێتەوە و شکڵ و سەنگی نووسینەکانی بزانێت. ئەوەی زمانێکی پیسی هەیە، بە دڵنیاییەوە هەڵگری ئەقڵێکی پیس و کەم زانیشە. هیچ ڕەخنەگرێکی ورد و بە سەلیقە و جددی، بڕوای بە زمانی پیس نییە. زمانی پیس زمانێکە زۆر لە ئاستی ڕەخنەگرتن نزمترە. ڕەخنەگرتن کولتوور و تێگەیشتنی خۆی هەیە. ڕەخنەگر کەسێکە دەبێ خاوەنی چەندین تایبتمەندیی ئاکاری و هزری و کەسی و ئەدەبی بێت. ڕەخنەگر، ئەگەر پاشخان و تێگەیشتنێکی فراوانی هزری و ڕۆشنبیریی و زمانەوانی هەبوو، پێویستی بە زمانی زبر نییە بۆ دەربڕین و گوزارشتکردن لە بۆچوونەکانی. ئەوانەی زمانی پیس بە زمانی ڕەخنە دەزانن، لە ڕاستیدا ڕەخنەگر نین، چونکە لێدان و شکانەوە و سڕینەوە ئەرك و کاری ڕەخنەگر نییە و ئامانجی نووسینەکەشی نییە. بە داخەوە لە نێوەندی ئەدەبی و ڕۆشنبیریی کوردیدا، نووسەرانێکی زۆر کار لە سەر ئەوە دەکەن، کە ڕەخنەگر وەك کەسێکی بەد و ڕەخنەش وەك زمانی زبر و پیس بناسێنن. بۆیە پێمان وایە لە بەرانبەر زمانی ڕەخنەدا، زمانی پیسیش هەیە. نووسەرانی ئێمە ڕاهاتوون ستاییش بکرێن، پەسنی ڕۆمان وچیرۆك و شیعرە بێ ماناکانییان بدرێت.

کاتێ خوێنەرێکیش سەرنجەکانی دەخاتە ڕوو و هەڵەکانییان دیاری دەکات، پەست و تووڕە و نیگەران دەبن و دەکەونە کاردانەوەیەکی دەروونی وا، کە چۆنییان بوێت بەو شێوەیە لە ڕەخنە و کولتووری ڕەخنەگرتن دەدوێن. هەر زمانێك زبر بوو، بە هیچ شێوەیەك زمانی دنیای جوانی ئەدەب بە گشتی و کولتووری ڕەخنەش بە تایبەتی نییە. ئەوانەی لە پەراوێزی ئەو زمانەوە بە تێگەیشتنی خۆیان ڕەخنە دەگرن و دەنووسن، هیچ پەیوەندییەکییان بە دنیای ڕەخنەوە نییە. زمانی ئەدەب، زمانی ئستاتیکا و مانا و بابەت و گەیاندنە. زمانی شیعرییەت و چێژ و جوانییە. هەرگیز زمانێکی پیس لە کۆنسێپتی ڕەخنەدا جێگەی نابێتەوە. بۆیە دانانی زمانێکی پیس لە بەرانبەر زمانی ڕەخنەدا، بێ ئاگایە لە ڕەخنە و زمانی ڕەخنەگرتن.

بە بڕوای من، نووسەر چونکە زمان لە چوارچێوەی چەمکە گشتییەکە دەبینێت، ئیدی ڕوانگەیەکی گشتگیری بۆ زمان هەیە و تا ڕادەیەك جیاوازی لە نێوان ئاستەکانی زمان لە ئەدەب و ڕووبەرە کۆمەڵایەتییەکە ناکات. ئەو دەنووسێت:(زمان کەرستەیەکی شیعرییە،

به هۆی زمانەوە دەتوانین دەق بەرە و ئاستەکانی خراپ، باش، باڵا ببەین) لە ڕاستیدا، دەقێك نییە بە ناوی خراپ، باش، باڵا، هەر دەقێك خراپ بوو، مانای وایە لە بنەڕەتەوە شوناسی دەقی نییە. شیعرلە کۆمەڵێك ڕەگەز و بونیادی هونەری پێکهاتووە، هەموو ئەم ڕەگەزانە، دواجار شوناسی دەق بە سەریەکەوە تەواو دەکەن. ئەم جۆرە ئەتمۆسفیر و ڕێزبەندییە، ڕەنگە بۆ کاڵا و شمەك و کواڵیتی کاڵاکان گونجاو بێت، بەڵام بۆ تێکستی شیعری، لێکدانەوەیەکی هەڵەیە. هەڵبەتە ئەمە بەو مانایە نییە کە دەقی لاواز و نا هونەری نەبێت، بەڵکو بەو مانایەی شوناسی دەقی شیعری بە تایبەتی و ئەدەبیش بە گشتی، ناخرێتە پاڵ دەقێك کە خراپ بێت. تێکست، هەڵگری یەك جۆرە شوناس و پێناسەیە، یان شیعرە، یان شیعر نییە، یان ڕۆمانە، یاخود ڕۆمان نییە، لەو نێوەندا شوناسی سێیەم نییە. چونکە تێکستی ئەدەبی کاڵا نییە تاکو بە پێی جۆر و نرخ و کۆمپانییای دروستکەر لە یەکتری جیابکرێنەوە، بەڵکو شیعر شیعرە، لە دەرەوەی شیعر ورێنەیەك هەیە، سادە گۆیی و ڕوانینی بۆ مانایانە هەیە و ناوی دەنێن شیعر، وەك ئەو گەرەلاوژێیەی ئەمڕۆ لای بەشێکی زۆری ئەو نەوەیە دەبینرێت، بەڵام دواجار ئەمانە شیعر نین. هەر دەقێك ئاستێکی باڵای لە زمان و دەربڕین و بونیادی هونەری نەبێت، ناچێتە خانەی تێکستەوە. شیعر، کاڵا و شمەك نییە باش و خراپ وئۆرگیناڵی هەبێت.

نووسەر هەر لە بارەی زمانی شیعرییەوە بەردەوام دەبێت و دەنووسێت:(بۆ ئەوەی ڕێکردن و سەرکەوتنێکی تەندروستانە لە شیعردا هەنگاو بنێین، دەبێت بایەخێکی فرە بە وێنەی شیعری بدەین، وێنە بڕبڕەی پشتی شیعرە) با بپرسین، ئایا شیعر تەنها وێنەی هونەری و خەیاڵکردنە؟ ئەم ئیشکالیەتە لە تێگەیشتنی شیعر بە تایبەتیش لە ئەزموونی شیعری سەباح ڕەنجدەردا، یەکێکە لەو هەڵە میتۆدییانەی پێش (دیار) کەسانی تریش کە هەوڵی خوێندنەوەی ئەزموونی ڕەنجدەریان داوە تێی کەوتوون. کورتکردنەوەی شیعر لە وێنەی شیعریدا، ڕوانگەیەکی سادەی شەستەکان و هەفتاکانی سەدەی ڕابردووە بۆ شیعر. شیعر لە ئێستادا (بە تایبەتی شیعرەکانی ڕەنجدەر) وێنەی هونەری نیین، بەڵکو هزر و ڕوانین و قووڵایی فیکر و مەعریفەن. شاعیرانێك هەن لە ئەزموونی شیعری خۆیاندا، هیچ بایەخێك بە وێنەی شیعری نادەن، کەچی شاعیری دیار و جیاواز نووسیشن. وێنەی شیعری بەشێکی بچووکە لە بینای هونەری دەقی شیعر. ئەو سەردەمە بە سەرچووە، خوێنەر لە کۆی دەقێکی شیعریدا، وێنەیەکی هونەری بە لاوە گرنگ بێت. ئەگەر شیعر بە تەنها خەیاڵ و وێنە و ڕۆمانسیەت بێت، ئەوا کەس نامێنێتەوە شاعیر نەبێت. وێنە بەشێکە لە شیعر، بەڵام لە شیعری ئێستادا، وێنە ئەو بایەخەی نەماوە.

لە ئەزموونی ڕەنجدەردا، وێنە و خەیاڵێکی شیعری بوونی نییە، ئەوەی هەیە ڕامان و تێ هزرینە بۆ بوون و ژیان و دیاردەکانی ژیان. پەیوەندی خوێنەر لەگەڵ شیعری ئەم شاعیرەدا، پەیوەندی وێنە و خەیاڵ نییە، بەڵکو پەیوەندی گومان، پرسیار و تێڕامانە. ئەو کاتێ باسی (ژیانی دووبارەی ئادەم و بانگەواز بۆ گۆڕ هەڵکەن و تاج سەرگران دەکات و ساڵی سفر) و دەیان گوزارشتی دیکەش دەکات، بۆ ئەوە نییە خوێنەر چێژی لێ ببینێت، بەڵکو بۆ ئەوەیە ناچار بە بیرکردنەوەی بکات و لە خۆی بپرسێت کە ژیانی دووبارەی ئادەم چییە؟ تاج بۆ سەرگران دەکات؟ ئەوەی لێرەدا بوونی هەیە، قووڵایەکی واتایی و شیعرییە کە خوێنەر بە ئەستەم پێی دەگات نەك وێنەی شیعری. شیعرەکانی گۆران، تەژین لە وێنەی شیعری جوان و ڕۆمانسی و سەرنجڕاکێش، بەڵام لە ئەزموونی سەباح ڕەنجدەردا، ئەمە بوونی نییە و هەردووکیشیان دوو شاعیری جیاوازن. وێنەی شیعری ڕاگوزەر و کاتییە، وەك چۆن نیگامان دەکەوێتە سەر وێنەیەکی فۆتۆ و دواتر لە بیری دەکەین، وێنەی شیعریش بە هەمان شێوەیە، چونکە نابێتە سەرچاوەی پرسیار و گومان لای خوێنەر. بێگومان ئەمە بەو مانایە نییە، وێنەی شیعری بەشێکی سەرەکی بونیادی شیعری نەبێت، بەڵکو بەو مانایەیە کە وێنە بڕبڕەی پشتی شیعر نییە. بۆیە بەستنەوەی وێنە بە ئەزموونی هەموو شاعیران، لۆژیکێکی هەڵەی خوێندنەوەی شیعرە.
شاعیرانێك هەن، شاعیری وێنە و خەیاڵ نین، بەڵکو شاعیری گومان و پرسیار و تێڕامانن کە ڕەنجدەر یەکێکە لەوان. کەواتە گەیشتن بە قووڵایی شیعر، پەیوەندی بە وێنەوە نییە. وێنە سەوداسەری لەگەڵ سۆزدایە نەك هزر. هەموو شیعرێك لە چوارچێوەی وێنەی شیعریدا ناخوێنرێتەوە. شیعری ئێستا شیعری وێنەی هونەری نییە، بەڵکو شیعرێکە ئاراستەکەی بەرە و خودە، نەك نیشاندانی وێنە گشتییەکە.
هەر لە پەراوێزی زمانی شیعرییەوە، نووسەر لە وتارەکەیدا بەردەوام دەبێت و دەنووسێت:(شیعر بە بەراورد بە ڕۆمان و چیرۆك، مەودایەکی ئازادانە و بەرینتری بۆ گوتن پێ نییە) هەرخوێنەرێك کەمێك ئاشنایەتی بە دنیای شیعر هەبێت، بۆچوونی لەو شێوەیە دەرنابڕێت، چونکە ڕێك پێچەوانەی ئەوەیە کە نووسەر دەیڵێت. هیچ ژانرێکی ئەدەبی وەکو شیعر، فەزایەکی کراوە و بێ سنووری نییە بۆ وتن. هیچ ژانرێك وەکو شیعر، ڕووبەرێکی گەورەی نییە بۆ دەربڕین و وێناکردن. چونکە لە شیعردا، زمان سەربەستە، ئەوە نییە نەتوانین هەموو شتێك لە شیعردا بڵێین.
دەشێ لە چیرۆك و ڕۆماندا خاڵێك بۆ کۆتایی زمان هەبێت، چونکە لەو دوو ژانرەدا، زمان بەستراوەتەوە بە کرداری گێڕانەوە، هەموو گێڕانەوەیەکیش دەسپێك و دواجار کۆتایەکیشی هەیە، بۆیە کۆتایی

ڕووداوەکان، کۆتایی زمانی گەیاندنە. بەڵام لە شیعردا، سنوورێك نییە بۆ تەواوبوونی زمان، چونکە لە بنەڕەتدا زمان ڕۆڵی گێڕانەوە نابینێت، بەڵکو ڕەگەزێکی کراوەیە لە دەقدا. ئەگەر زمان و ڕووبەری شیعر مەودایەکی سنووردارییان هەبێت، ئەوا ڕەگەزێك بە ناوی دەقی کراوە، یان شیعری کراوە بوونی نەدەبوو.

مانا لە شیعردا بەستراوەتەوە بە زمان، هەر کاتێك زمان سنوورێکی بۆ دیاریکرا، ئیدی ماناکانی شیعریش لەو سنوورەدا قەتیس دەبن. لە کاتێکدا یەکێك لە خاسییەتە سەرەکییەکانی دەقی شیعری داهێنەرانە ئەوەیە، کە مانا تیایدا ناگاتە خاڵی کۆتایی. دیار کە نووسینەکەی لە بارەی ئەزموونی ڕەنجدەرەوەیە، دەبوو ئاگایی ئەوەی هەبوایە، کە ئەم ڕوانینەی ئەو بۆ شیعر و ئەزموونی ڕەنجدەر، تێڕوانینی هەڵە و باون، چونکە لە شیعری ئەم شاعیرەدا، مەودا نەك هەر بوونی نییە، بەڵکو شیعر و زمانیش سنوورێکی دیاریکراویان نییە. سەرنج لە قەسیدەی (زێوان) بدەن، کە هەندێك بە هەڵە بە ڕۆمانە شیعر تێی گەیشتوون، چونکە ڕەگەزەکانی ڕۆمانە شیعر، پێشتر لە ئەزموونی شێرکۆ بێکەس و لە دوو سروودی کۆیی بوونی هەیە، بۆیە زێوان یەکەم هەناسەی شیعری درێژە لە مێژووی شیعری کوردیدا، کە شاعیرێك بتوانێت بەو پشوو درێژییەوە شیعری پێ بنووسێت.

لە زێوان و ئەزموونەکانی دیکەی ڕەنجدەردا، مەودا نەك هەر بوونی نییە، بەڵکو مانا و دەلالەتە شیعرییەکانیش تا ئێستا بە شاراوەیی ماونەتەوە، چونکە وەك ئاماژەمان پێکرد، هەر شیعرێك مەودایەك و ڕووبەرێکی بۆ تێگەیشتن هەبوو، ئیدی مانای شیعری و دەلالەتی شیعری تەواو دەبێت. بۆیە نووسەر دەبوو بزانێت لە شیعردا مەودا دیاریکراو نییە. ئەمە بۆ ڕۆمان و چیڕۆك و حیکایەت دەشێ، بەڵام بۆ شیعر، تێنەگەیشتنە لە دونیای شیعر. لەبەر ئەوەی لە چیڕۆك و ڕۆماندا گێڕانەوە بوونی هەیە کە کۆتایی ڕووداوەکانە، بەڵام لە شیعری کراوەدا، مەودای بەرینتر و ئازادتر بۆ دەربڕین و دنیابینی شاعیر هەیە. هیچ ژانرێك هێندەی شیعر بێ سنوور و مەودا نییە.

شڕۆڤە و بۆچوونەکانی نووسەری وتارەکە، لە بارەی شیعر و ناساندنی، زۆربەیان سادە و نا بابەتی و ڕاگوزەرن. ئەو هەوڵدەدات پێناسەیەك بۆ شیعر دابتاشێت، بێ ئاگا لەوەی کە شیعر ناچێتە نێو چوارچێوەی هیچ پێناسەیەکەوە. بە تایبەتیش ئەو ناساندنە بۆ ئەرزشانەی ئەو بۆ شیعر دەیانڵێت. بە درێژایی وتارەکەی، گوزارشتی سەیرو پێناسەی نامۆ دەداتە پاڵ شیعر، کە من وەك خوێنەرێك کە سەدان شیعر و بابەتی شیعریم خوێندۆتەوە، پێشتر نەمیستووە. ئەمە وێڕای ئەوەی کە لەو ناساندنەیدا، ڕەچاوی هیچ یەکێتی و پەیوەندییەکی بابەتی و ڕستەیی نەکردووە. ئێمە بۆ ئەوەی هزری خوێنەران پەرش و بڵاو

نەکەین، لە چوارچێوەی چەند پەرەگرافێکدا ئەو بۆچوونانەی دیار لە بارەی پێناسەی شیعرەوە دەریان دەبڕێت دەنووسینەوە، دواتر کۆمێنتی خۆمانییان وەك خوێنەرێکی ئاسایی شیعر لە بارەوە دەدەین. نووسەر لە چوارچێوەی وتارەکەیدا، بە گشتی لە بارەی شیعرەوە دەنووسێت:

(هەر چۆن بێت شیعر ناتوانێت پەنا بباتە بەر گێڕانەوەیەکی پەخشانی نا شیعرییەت، دەقی شیعری هەر چەندە هزر بەرهەمهێنەر بێت، هێشتا ناتوانێت پێ بخاتە سنووری پەتیبوونەوە، پاش شیعرییەتی ڕستە ئەوەی دێت فۆڕمە، شیعر نە پێشکەوتنە نە دواکەوتوویی، هیچیان نییە، شیعری کۆن یان تازە، خاوەنی دوو جۆر فۆڕمە، فۆڕمی ناوەکی و فۆڕمی دەرەکی) ئەمانە ئەو گوزارشتانەن، کە نووسەر لە بارەی شیعرەوە لە شوێنی جیاجیای وتارەکەی دەریان دەبڕێت و ئێمە بۆ ئەوەی هزری خوێنەر پەرت نەکەین، لە چوارچێوەی کۆپلەیەکدا دامانناون. دیار ئەگەر چی لە بارەی ئەزموونی ڕەنجدەرەوە دەدوێت، بەڵام گرفتەکە لەوە دایە هەموو ئەو سەرنج و تێڕوانینانەی دەریان دەبڕێت، بچووکترین ڕایەڵیش بە شیعری ڕەنجدەر نایان بەستێتەوە.

بۆ نموونە: شیعرەکانی ڕەنجدەر بە گشتی، شیعری ئاڵۆز و شاراوە و مانا تیایاندا لە قووڵایی دەق دایە و بە ئەستەم بە مانا دەگەین، بەڵام لە پاش ئەو زمانە ڕسك و کۆد ئامێز و چڕەشدا، پەتیبوونێکی زۆر لە زمان دەبینین. ئەو لە شیعرەکانیدا باسی (ئەفسانە، ئایین، ڕوحیانییەت، سرووشت، مێژوو، گەردوون) دەکات، بە زمانێکیش کە ڕەهەندی پەتی و مێژوویی تێدایە.

پەتیبوون بە مانای سادەبوونەوە نایەت، بەڵکو پەتیبوون هێشتنەوەی زمانە لەو چوارچێوە فەرهەنگییەی کە زمانی پێ دەناسرێتەوە و هاوکات بارگاویکردنیەتی بە مانای شاراوە. شیعر هەر چەندە هزر بئافرێنێت، ناتوانێت پێ بخاتە پەتیبوونەوە، تێگەیشتنێکی هەڵەیە بۆ شیعر. ئەسپ، یەکێکە لەو گیاندارانەی کە وەك سمبولێك ئامادەیەکی زۆری لە شیعری سەباح ڕەنجدەردا هەیە و لە هەر دەقێکیش دەلالەتە بۆ مانایەك. مەگەر ئەسپ کە هێمای جوانی و بە هێزیی و ڕەسەنێتییە لە مێژووی نەتەوەیی ئێمەدا، وشەیەکی ڕەسەن نییە؟ (کەوانی لانك) و (ملوانکەی مێخەك) و (بەروانکەی نەخشاو) و (شیردۆش) کە لە شیعری ڕەنجدەردا هاتوون، وشەی پەتی و ڕەسەن و کەلەپووری نین؟ دەکرێ لەم ڕووەوە نموونەیەکی شیعری ئەم شاعیرە بێنینەوە، کە هەڵگری مانای قووڵ و لە چوارچێوەی زمانێکی پەتیشدایە. شاعیر لە دێڕە شیعرێکیدا دەڵێت:_

باڵندە لە هەوای پاراودا باڵی تەواو دەکاتەوە.

ئەم دەربڕینە شیعرییە لە ئاستی زماندا، سادەبوون و پەتیبوونێکی زۆری پێوە دیارە، بەڵام مانا لەم دەربڕینە شیعرییەدا، شاراوە و پەنهانە و دەلالەتێکی دیکەی هەیە.

باڵندە _ مرۆڤ
هەوای پاراو سەربەستی
باڵی تەواو دەکاتەوە___لە فەزای ئازادی و سەربەستیدا، مرۆڤ تا ئەو پەڕی سەربەستە لە دەربڕینەکانی.

یاخود لە دێرە شیعرێکی تردا دەڵێت:_
پووشی قەراغی ڕێگا خەواڵوون..
ئەسپ بە ماتی بە تەکیاندا دەڕوات..

ئەسپ، هێمایە بۆ هێزو خۆراگریی و ڕەسەنییەتی، لێرەدا بە مانای هەموو ئەو شوێن بزرکراوانە دێت، کە لە خاك و نیشتمانی خۆیان هەڵکۆڵدران و ئەنفال کران. ئەسپ لێرەدا، بە مانای کەسی شۆڕشگێڕ و ڕابەر نییە، وەك ئەوەی (حەکیمی مەلاصاڵح) تێی گەیشتووە، چونکە نابێ بیرمان بچێت، کەس ئەوەندەی شۆڕشگێڕەکانی دوێنێ، خاك و مرۆڤ و هەموو پیرۆزیەکییان بێ بەها نەکرد. مەبەستی ڕەنجدەری شاعیر، ئەو هەژار و داماو و پەرپووتانەی گەرمیان و گشت شوێنەکانی دیکەی کوردستانن، کە ئەنفال کران و لە ژینگە و نیشتمانی ڕاستە قینەی خۆیان دابڕێندران. شاعیر، لە ڕێی پەتیبوونی زمانەوە، بە قووڵی گوزارشت لە کارەساتێکی گەورەی نەتەوەی دەکات. ئەزموونی شیعری سەباح ڕەنجدەر، تەژییە لەو شیعرانەی کە لە زمانێکی پەتیدا مانایەکی قووڵ دەردەبڕێت. ئەمە لەکاتێکدا شیعری ڕەنجدەر بە بەراورد لەگەڵ شیعری هەموو شاعیرانی تر لە ڕووی زمانەوە، شیعری سڕك و ئالۆز و داخراون. ئیدی نازانم وەسفەکەی دیار بۆ شیعر کە دەڵێت:
(دەقی شیعری هەرچەند هزر بەرهەمهێنەربێت، هێشتا ناتوانێت پێ بخاتە پەتیبوونەوە) لە کوێدا جێگەی دەبێتەوە؟ لەم دەربڕینە شیعرییەدا، لە وێنەیەکی پەتی زماندا، شاعیر گەورەترین پرسی ئەنتۆلۆژی کە ئەویش پەیوەندی مرۆڤە بە شوێن و زێدی ڕاستەقینەی خۆیەتی باس دەکات. ئەوەی لە زمانی شیعردا گرنگە واتایە. ئیدی نازانم شیعر ناتوانێت پێ بخاتە سنووری پەتیبوونەوە، چ مانایەکی هەیە؟ دواتر شیعر نە پێشکەوتنە نە دواکەوتن، چ مانایەکی هەیە؟ ئایا شیعر تەکنەلۆژیا و زانستی پزیشکی و تەلارسازییە، تا پێشکەوتن و دواکەوتنی هەبێت؟ ئەم جۆرە ناساندنە بۆ شیعر، لە هەژاری فیکریی و زمانەوانی هاتوون. دەنا کەس شیعر بە تەرازووی

دواكەوتویی و پێشكەوتوویی پێوانە ناكات. شیعر، بە پێی قۆناغە مێژووییەكان گۆڕانكاری بە سەرداهاتووە، بەڵام ئەمە بەو مانایە نییە شیعر كۆن دەبێت یان پێش دەكەوێت. تا ئێستا كە نزیكەی چوار سەدە بە سەر شیعری شاعیرانی كلاسیك تێ پەڕیوە، شیعرەكان كۆن بوونە؟ هیچ كەس بوێری ئەوەی هەیە شیعری نالی بە شیعری دواكەوتوو بزانێت؟ هاوكات لە شیعردا شتێك نییە بە ناوی فۆڕمی ناوەكی، شیعر وەك پێكهاتەیەكی زمانەوانی و هونەریی، لە فۆڕم و ناوەڕۆك پێكهاتووە. ناوەڕۆكی شیعریش گوتار و مانا و ڕیتم و مۆسیقای ناوەوەی شیعری دەگرێتەوە. ئیدی فۆڕم و ناوەڕۆك، ڕەنگدانەوەی ئەو كەتوارە هزریی و كۆمەڵایەتیی و فەرهەنگییەن، كە شیعری تیایدا لە دایك دەبێت.

نووسەر بەردەوام دەبێت و دەنووسێت:

(هەموو شیعرێك چنراوێكی زمانەوانییە و خزمەت بە ڕستەسازیی زمان دەكات) ئەو ڕوونی نەكردۆتەوە مەبەست لە ڕستەسازیی زمان لە ڕووی ڕێزمانییەوەیە یان واتا و مانا؟ شیعر و هەر دەقێكی دیكەی ئەدەبی، بەر لە هەموو شتێك پێكهاتەیەكی زمانەوانین كە لە ڕستە و وشە پێك هاتوون. دواجار زمان، پێكهێنەری سەرەكی هەر دەقێكە، بەڵام ئەمە مانای ئەوە نییە كە شیعر خزمەت بە ڕستەسازی دەكات وەك ئەوەی دیار نووسیویەتی، بە پێچەوانەوە شیعر لادانێكی زمانەوانییە لە ئاستی زمان و هزر و بیركردنەوە، دواتریش وێناكردن و دەربڕین. ئەگەر شیعر بە ڕستەسازیی تێ بگەین، ئەوا هیچ جیاوازییەك لە نێوان قسە و وشە و ڕستە و پەڕەگرافی شیعریی نامێنێت. شیعر دواجار شیعرە بە هەموو ئەو ڕەگەزە هونەرییانەی بینای هونەری دەق پێكدەهێنن. زمانیش ڕەگەزێكی سەرەكی شیعرە، بەڵام نەك لە ئاستی ڕستەسازیدا، بەڵكو لە ئاستی گوتار و مانادا. بۆچوونەكانی دیار لەو وتارەیدا، بۆچوونی پەڕش و بڵاو و نا ئۆرگانیكین. ئەو ڕایەك دەردەبڕێت، دواتر بە بێ ئەوەی لە ئاستی ناوەڕۆك و گوتاردا ئەو ڕایەی خۆی شڕۆڤە بكات، دەچێتە سەر ڕایەكی دیكە كە هیچ پەیوەندی بەوەی پێش خۆیەوە نەبێت. لە كاتێكدا هەر یەك لەو بۆچوونانە نەك تەنها نابێ كورت و ڕاگوزەر لە سەریان بوەستین، بەڵكو هەر یەكەیان بە تەنها پێویستییان بە لێكۆڵینەوە هەیە، تاكو بگەینە دەرەنجامێك و قۆناغ و ئەزموونی شاعیرانی تیادا لە یەكتری جیا بكەینەوە.

بۆ ئەوەی بتوانین هاونزیكییەك لە نێوان بۆچوونەكانی دروست بكەین و خۆمان لە نووسینەوەی بۆچوون ودرێژدادڕی بپارێزین، لە چوارچێوەیەكی گشتیدا ئەو بۆ چوونانەی دەربارەی شیعر و قۆناغەكانی شیعری كوردی و زمان لە شیعری كوردیدا دەریاندەبڕێت، لە

پەڕەگرافێكدا وەك خۆیان دەیاننووسینەوە. نووسەر دەنووسێت:(هەرچۆنێك بێت، شیعر ناتوانێت پەنا بباتە بەر گێڕانەوەیەكی پەخشانی نا شیعرییەت، شیعر زادەی كورت وچڕییە لە ڕووی وشە و ڕستە و داڕشتندا) هەروەها بەردەوام دەبێت و دەڵێت:(زمانی شیعری قۆناغی پێش هاتنی شاعیرانی هەفتاكان، لە دەربڕین كۆنكریتی بووە. شیعری قۆناغی دەیەی هەشتاكان و دوای ڕاپەڕین، فۆڕمی زمان تازە دەكەنەوە. دەیەی هەشتاكان دەبێتە سەرەتایەكی تازە بۆ گۆڕانكاریی شێوە و ناوەڕۆكی شیعر و ئەدەبیاتی كوردی. وێژەی پابەند گەرا ڕوو لە كزی دەكات و لە بری بەرگریی بەرە و جوانكاری زمان هەنگا و دەنێت.

قۆناغی ئەدەبی هەشتاكان خەتكوژێنەوەی دوو دەیەی پێش خۆی بووە) ئەمانە بە گشتی بۆچوونی نووسەرن لە بارەی ئەزموونی شیعری كوردییەوە، كە دەریدەخەن نووسەر ئاگایەكی كەمی لە مۆرك و قۆناغەكانی شیعری كوردی هەیە. بەڵام بەر لەوەی لە سەر ئەو بۆچوونانە بوەستین، سەرەتا با باس لەوەبكەین كە بە چ تیۆرێكی ئەدەبی، شیعر زادەی كورتی و چڕییە لە داڕشتن و وشە و ڕستەدا؟ شیعر بۆچی ناتوانێت پەنا بباتە بەر گێڕانەوە؟ هەڵبەتە مەبەستمان ڕەگەزی گێڕانەوەیە لە شیعردا نەك گێڕانەوەی پەخشانی نا شیعری، وەك ئەوەی نووسەر دەیڵێت؟ هەر زمانێك شیعرییەتی گێڕانەوەی تێدا نەبوو، نە زمانی پەخشانە، نە زمانی چیرۆك و ڕۆمان، بەڵكو گێڕانەوەیەكی ئاساییە، وەك گێڕانەوەی حیكایەتێك و چیرۆكێكی كۆنی كوردەوارییانە. لەم ژانرەدا، تەنها چییەتی گێڕانەوە گرنگە نەك چۆنیەتی گێڕانەوە.

لە حیكایەت و چیرۆكی فۆلكلۆریی و میللییدا، تەنها گەیشتن بە كۆتای چیرۆكەكە و ڕووداوەكان گرنگە، نەك چێژ و ئستاتیكای گێڕانەوە. بەڵام لە ژانری شیعر و چیرۆك و ڕۆماندا، كە دەچنە خانەی تێكستی ئەدەبییەوە، تەنها ڕووداو، تیمە، ناوەڕۆك گرنگ نییە، بەڵكو چۆنیەتی گێڕانەوە و گوزارشتكردنیش گرنگە. بۆیە دەبێ بزانین هەر ژانرێكی ئەدەبی، بە زمانێكی ئاسایی گوزارشتی لێكرا و نووسرا، مانای وایە تێكستی ئەدەبی نییە. ئیدی گێڕانەوەی پەخشانی نا شیعریی، دەستەواژەیەكی بێ ناوەڕۆكە. لەلایەكی ترەوە، دەشێ گێڕانەوە لە شیعریشدا وەك ڕەگەزێكی هونەری بوونی هەبێت. بەشێك لە تێكستەكانی شێركۆ بێكەس، ڕەگەزی گێڕانەوەیان تێدایە و بە زمانێكی هونەرییانەی پەخشانیش نووسراون.

ئیدی شتێك نییە بە ناوی (گێڕانەوەی پەخشانی نا شیعری) چونكە زمانی پەخشان، خۆی زمانێكی شیعرییە و ئەگەر ئەو زمانە نەبێت،

ئەوا پەخشانی هونەری و قسەکردنی ئاسایی، هیچ جیاوازییەکییان نابێت. شیعر زادەی کورتی و چڕییە لە وشە و ڕستە و داڕشتندا، چ مانایەکی هەیە؟ دیار کە نووسینەکەی لە بارەی ئەزموونی ڕەنجدەرەوەیە، دەبوو ئاگاداری ئەوە بوایە کە ئاخۆ قەسیدەی (زێوان) زادەی کورتییە لە وشە و ڕستە و داڕشتن؟ ئایا نووسەر خاچ و مار و دەربەندی پەپوولە و ڕەنگدانی خوێندێتەوە؟ لاوکی هەڵەبجەی خوێندێتەوە؟ ئایا ئەمانە زادەی کورتین لە وشە و ڕستەدا؟ بێگومان ئەم بۆچوونە، نەك هەر هەڵە و نالۆژیکی و نا بابەتییە، بەڵکو بێ ئاگایەکی گەورەشە لە ئەزموونی شیعری کوردی کە لای ئەو نەوەیە دەبینرێت. هیچ ژانرێك وەك لە سەرەوەش ئاماژەمان پێداوە، وەکو شیعر ڕووبەرێکی گەورە و سنوورێکی کراوەی نییە بۆ نووسین و گوزارشتکردن و دەربڕین. شیعر نە زادەی کورتییە، نە کەمی وشە و ڕستە، بگرە لە زۆر کاتدا، خودی شاعیریش ناتوانێت باڵانسی نێوان زمان و وشە ڕابگرێت و لە کوێ مەبەستی بوو، لەوێ کۆتایی بە شیعرەکەی بێنێت. شیعر، ڕادان نییە، کە ئەندازە و قەبارە و ڕووبەری بۆ دیار بکەین.

بە داخەوە لە نێو ئێمەدا، چونکە شیعر بە ڕادان تێگەیشتووین، ئیدی وا دەزانین شیعر دەنووسین، نەك شیعر بمانووسێتەوە. سەرنج بدەن، هەمیشە لە دیمانە و گفتوگۆی بە ناو هەندێك شاعیردا، باس لەوە دەکەن کە تێکستێکییان بۆ گۆرانیبێژێك نووسیوە بۆ ئەوەی بیکاتە گۆرانی، شیعرێکییان بۆ ئاڵا نووسیوە، بە نیازن شیعرێك بۆ ئایلانی کوردی و شنگال و عەفرین و مەرگی ئەم و ئەو بنووسن. ئەم جۆرە گوزارشتکردنە لە شیعر، وەك ئەوە وایە جلوبەرگێك لای بەرگدرووێك بە ڕادان بدەی. بە ناو شاعیر هەیە، ئەمڕۆ ڕووداوێك ڕوودەدات، دوای چەند کاتژمێرێك، شیعرێکی بە خەیاڵی خۆی بۆ دەنووسێت. لە سەروبەندی هێرشی تیرۆرستانی داعش بۆ سەر شنگال و جینۆسایدکردنی ئێزیدیەکان، سەدان بە ناو شیعرم خوێندنەوە کە لە کاردانەوەی ئەو ڕووداوە دڵتەزێنە نووسرابوون، ئەمانە هەموو شتێك بوون تەنها شیعر نەبێت. ئەمە پەیوەندی بەو تێگەیشتن و بە ڕادانەی شیعر هەیە، کە دیارلەتیف و زۆرانی تر پێیان وایە دەبێ شیعر کورت و کەم وشە و ڕووبەر و سنوورێکی هەبێت. شیعر زادەی ساتێکە، کە خودی شاعیریش دەسەڵاتی بە سەرەوە نییە.

ئیدی نە دەتوانێت کات و سات، نەدەتوانێت ئەندازە و شێوە بۆ شیعر دیار بکات. شێرکۆ بێکەس لە دیمانەیەکدا دەڵێت:(کە شەهید خاڵە شەهاب هاوڕێکانی لەلایەن بەعسەوە گیران، من شیعرێکم بۆیان نووسی، بەڵام کاتێ هەمان ئەو تێکۆشەرانە لە سێدارەدران، نەمتوانی یەك وشەشیان بۆ بنووسم) ڕەنگە ئەمە پەیوەندی شیعر و دەروونی شاعیر و

زەمەنی نووسینی شیعرمان، زۆر بە جوانی بۆ دەربخات. نووسەر کە باس لە ئەدەبیاتی سەباح ڕەنجدەر دەکات، دەبوو بزانێت کە زۆوان و زۆر تێکستی دیکەی ئەم شاعیرە، ڕەنگدانەوەی هەناسەیەکی قووڵ و درێژی شیعرین، نەك کورتبڕی کەمی وشە و ڕستە. ئەم جۆرە تێگەیشتنە بۆ شیعر، هیچ ئەرزشێکی نییە تەنها قسەکردن نەبێت. هەڵبەتە زمان لە شیعری کوردیدا، بە پێی ئەو قۆناغە کۆمەڵایەتی سیاسییەی شیعری تیایدا نووسراوە، گۆڕانی بە سەر داهاتووە. شیعری دوای ڕاپەڕین، وەك شیعری پێش ڕاپەڕین نییە لە ڕووی هێما و گوزارشتکردن و دنیابینییەوە. لە شیعری پێش ڕاپەڕیندا، شیعر دەبوو بە زمانێکی ناڕاستەوخۆ، گوزارشت لە ئازادی و سەربەستی بکات، بەڵام ئەمە دوای ڕاپەڕین نامێنێت. کەسمان لاریمان لەوە نییە، کە زمانی شیعری کوردی بە پێی ئەزموونەکان گۆڕانکاری بە سەر داهاتووە، بەڵام بە بڕوای من، ئەوەی دیار لەتیف نووسیویەتی، پێویستی بە هەڵوەستەکردن و لێکدانەوە هەیە. چونکە وەك خوێنەرێك، جۆرێك لە تێکەڵ و پێکەڵی و بێ ئاگاییم لە زمانی شیعری کوردی لای نووسەر بینی.

بۆیە لەسەر ئەو بۆچوونانە دەوەستین کە تیایدا باسی زمانی شیعری قۆناغەکان دەکات. سەرەتا دەپرسین، کامانەن شاعیرانی هەفتاکان؟ بۆچی ناوی نەهێناون؟ بە بڕوای من، نووسەر جیاوازی لە نێوان شیعری هەفتاکان و شاعیری هەفتاکان ناکات. ئەوەی لە مێژووی ئەزموون و قۆناغەکانی شیعری کوردیدا هەیە، شیعری هەفتاکانە، چونکە شاعیرانی ئەو قۆناغە، زۆربەی هەرە زۆریان و (ئەگەر نەڵێم هەموویان) زادەی نیوەی دووەمی شەستەکانن. واتا ئەو شاعیرانەی لە هەفتاکاندا دەردەکەون وەك(فەرهاد شاکەلی، لەتیف هەڵمەت، عەبدوڵا پەشێو، شێرکۆ بێکەس، جەلالی میرزا کەریم) و گەلێکی دیکەش، لە نیوەی دووەمی شەستەکان و پێشووتریش، شیعریان نووسیوە. ئەم شاعیرانە چونکە شیعرەکانییان لە هەفتاکاندا، چاپ و بڵاو دەکەنەوە، ئیدی زۆرجار بە شاعیرانی هەفتاکان دەناسرێن. لە کاتێکدا شێرکۆ بێکەس و پەشێو، لە کۆتایی شەستەکاندا، هەر یەکە و کۆمەڵە شیعرێکییان بڵاوکردۆتەوە، جەلالی میرزاکەریم، لە پەنجاکاندا شیعری نووسیوە، ئەمە لەلایەك، لەلایەکی ترەوە، هەفتاکان وەك زەمەنی مێژوویی و قۆناغی شیعری، ناچێتە نێو چوارچێوەی ناساندنێکی مێژوویی دیاریکراوەوە، لە بەرئەوەی (سەرەتای هەفتاکان تاکو هەرەسی ڕێکەوتنامەی ئازار) قۆناغێکە و لە (دوای هەفتا و شەشیشەوە تاکو ڕاپەڕین) قۆناغێکی دیکەیە کە ئەویش قۆناغی خامۆشی و هەستانەوە و ئەدەبی بەرگرییە.

هەر خوێنەرێك شیعری ئەو دوو نیوە دەیە بخوێنێتەوە، زۆر بە ئاسانی درك بەو جیاواز کەوتنەوەی شیعری کوردی لەو دوو دەیە دەکات. بۆیە

ئەوەی هەیە شیعری هەفتاکانە نەك شاعیرانی هەفتاکان. ئەوەی دەچێتە نێو زەمەنی مێژوویی و فیزیکییەوە، شیعرە نەك شاعیر.
دەکرێ شاعیرێکی هەفتاکان، لە ئێستاشدا شیعر بنووسێت، کە واتا دەکرێ بەو شاعیرە بڵێین شاعیری هەفتاکان؟ شتێك نییە بە ناوی شاعیری قۆناغێکی دیاریکراو، ئەگەر وابێت ئێستا دەبوو کەس نالی و مەحوی و جەلالی میرزا کەریم نەخوێنێتەوە. شاعیری داهێنەر، شیعری ڕاستەقینە، سنووری زەمەن و شوێن ناناسێت و بەرهەمی هەموو زەمەنێکە. بۆیە ئەوەی هەیە شیعری هەفتاکانە. نووسەر لە درێژەی وتارەکەیدا دەنووسێت:_(دەیەی هەشتاکان، دەبێتە سەرەتایەکی گرنگ بۆ گۆڕانکاری لە فۆڕم و ناوەڕۆکی شیعری کوردی و وێژەی پابەند گەرا (مەبەستی ئەدەبی بەرگرییە) ڕوو لە کزی دەکات و لە بری بەرگری ڕوو لە جوانکاری دەکات.
ئەدەبی هەشتاکان خەتکوژێنەوەی دوو دەیەی پێش خۆیەتی) لە ڕاستیدا، هیچ قۆناغێکی شیعری کوردی، بە قەد دەیەی هەشتاکان، هەڵگری وێژەی پابەندگەرا و گوتاری بەرگریی و مانەوە نییە. دەیەی هەشتاکان، یەکێکە لەو قۆناغە مێژوویی و ئەدەبییانەی، کە شیعر تیایدا دەبێتە ڕەنگدانەوەی هەڵومەرجێکی سەختی سیاسی و کۆمەڵایەتی و نەتەوەیی کۆمەڵگەی کوردی. شیعر لەو قۆناغەدا، هەڵگری زمانێکی ناڕاستەوخۆ و سیمبولییە. ڕەمز وەك ڕەگەزێك ناوەڕۆکی شیعرەکان پێکدەهێنێت. ئەم قۆناغە، کە بە قۆناغی خامۆشی و ستەمی سیاسی و نەتەوەیی دادەنرێت، شیعر تیایدا نەك هەر لە بەرگریکردن لە شوناس و مانەوەی نەتەوە دوور ناکەوێتەوە وەك ئەوەی دیار نووسیویەتی، بەڵکو شیعری بەرگری چڕتر و قووڵتر و بە هێزتریش دەبێت. لەم قۆناغەدا، چونکە شیعر بە زمانێکی سادە باسی شۆڕش و شاخ و پێشمەرگە و نەتەوە و ئاڵا ناکات، ئیدی نووسەر وا دەزانێت وێژەی پابەندگەرا نامێنێت. لە کاتێکدا هەتا چەند ساڵێکیش دوای ڕاپەڕین، ئەدەبی بەرگریی و وێژەی پابەندگەرا، ڕووبەرێکی گەورەی لە ئەزموونی شیعری کوردی گرتبوو. زمان لەو قۆناغەدا، سوود لە تەمومژ و سیمبول و ناڕوونی وچڕکردنەوە دەبینێت . واتا بە زمانێکی ناڕاستەوخۆ، گوزارشت لە پرسە نەتەوەیی و نیشتمانی و شۆڕشگێڕییەکان دەکات.
ئەوەی نامێنێت، وێژەی پابەند گەرا نییە ، بەڵکو شێوازی دەربڕین و گوزارشتکردنی ئەو وێژە پابەند گەرایەیە، کە لە زمانێکی ڕاستەوخۆوە، دەبێتە زمانێکی ناڕاستەوخۆ. هیچ کاتێك وێژەی پابەند گەرا و ئەدەبیاتی بەرگری، لە نێو نەتەوەیەك کە ژێر دەستە و چەوساوەیە، کۆتایی نایەت.
دەیەی هەشتاکان، نازانم چۆن خەتکوژێنەوەی دوو دەیەی پێش خۆیەتی؟ ئەو دەیە (واتا هەشتاکان) توانی ئەزموونی (کامەران موکری، جەلالی

میرزا کەریم ، جمال شارباژێریی، شێرکۆ بێکەس، پەشێو، ئەنوەر قادر، فەرهاد شاکەلی) بسڕێتەوە؟ دەیەی هەشتاکان، نوێکەرەوەی زمان و فۆڕمی شیعری کوردی نییە. ئێستاش فۆڕم و زمانی زۆربەی شاعیرانی کورد، فرسەخێك لە زمانی گۆران دوورنەکەوتۆتەوە. لێرەدا، بە پێویستی دەزانم لە سەر ئەوە بوەستم، کە ڕەنگە مەبەستی (دیار لەتیف) لەو بۆچوونە، ئەزموونی (سەباح ڕەنجدەر) بێت کە بە فۆڕم و زمانێکی نوێ لە زێوانەوە دەست پێ دەکات و تا ئێستاش بەردەوامە.
بەڵام دەبێ ئەوە بزانین ئەزموونی ڕەنجدەر، ئەزموونی هەشتاکان نییە، بەڵکو ئەزموونی هەموو قۆناغەکان و ئەزموونێکی بەردەوامە. ئەم شاعیرە کە زێوان لە نیوەی دووەمی هەشتاکان بڵاودەکاتەوە، مانای وا نییە شاعیری هەشتاکانە، مەگەر ئێستا ئەم شاعیرە، لە هەشتاکان زیاتر، پڕلە وزە و تین و تاوی شیعری نییە؟ ئەمە لەلایەك ، لەلایەکی ترەوە، ئەزموونی سەباح ڕەنجدەر بە هیچ شێوەیەك ناچێتە نێو چوارچێوەی ئەزموونی شیعری هەشتاکان بە گشتی، تەنانەت ناونانی ئەم شاعیرە بە (تەلیعییەکان) بە بڕوای من هەڵەیە و پێویستی بە ڕاستکردنەوەیە. چونکە هیچ شاعیرێکی تەلیعییەکان و دەیەی هەشتاکان، نەیتوانی بەو فۆڕمەی ئەو شیعر بنووسێت. ئینجا ئەوە گرنگ نییە کە خوێنەران (بە خۆشمەوە) لە شیعرەکانی دەگەن یاخود نا؟ ناونانی ئەم ئەزموونە لە چوارچێوەی شیعری تەلیعییەکاندا، بە بڕوای من هەڵەیەکی مێژوویی و ئەدەبییە. وەك چۆن کەسانێك (زێوان) بە ڕۆمانە شیعر دەزانن، لە کاتێکدا قەسیدەیەکی درێژە و گوزارشت لە توانا و هەناسە درێژی ئەم شاعیرە لە نووسینی شیعردا دەکات. ئەگەر زێوان ڕۆمانە شیعر بێت، ئەوا شتێکی جیاواز نییە، چونکە شێرکۆ بێکەسیش ڕۆمانە شیعری نووسیوە. ئەزموونی ڕەنجدەر، نە پەیوەندی بە هەشتاکانەوە هەیە، نە بە ڕابردوو، نە ئێستا، ئەم ئەزموونە بەردەوامە.
من پێشتریش گوتوومە، تاکو ئەو دنیابینییە جیاواز و زمان و فۆڕمە جیاوازەش بوونی هەبێت، ئەزموونەکەش بەردەوام دەبێت. بۆیە بە شێوەیەکی گشتی، دەیەی هەشتاکان، نەك خەتکوژێنەوەی دوو دەیەی پێشووتر نییە، بەڵکو شیعری ئەو قۆناغە لە ڕووی گوتار و ناوەڕۆك و تەنانەت فۆڕمی شیعریشەوە، جیاوازییەکی ئەوتۆی لەگەڵ شەستەکان و هەفتاکان نییە. بگرە گوتارە شیعرییەکەشی درێژکراوەی هەمان گوتاری نیوەی دووەمی هەفتاکانە، بە فۆڕمێکی جیاواز. زمانی شیعری لە قۆناغی هەشتاکاندا، دەبێتە زمانێکی ناڕاستەوخۆ، دەنا چەمك و مانا بەرگریی و شۆڕشگێڕییەکان و ڕەنگدانەوەی نەبوونی ئازادی و ژیانی ژێر دەستەیی، گوتاری سەرەکی ئەو زەمەنەیە تاکو ڕاپەڕین. لە دوای ڕاپەڕین و بە تایبەتیش شیعری دوای دەیەی دووهەزارەکان، زمانی

شیعری چ لە ئاستی دەربڕین و چ لە ئاستی فۆرم و ناوەڕۆکدا، تا ئەندازەیەکی زۆر بێ بەها و بێ مانا دەبێت.

لە دوای ڕاپەڕینەوە، ڕووبەرێکی گەورەی شیعر لە سەر دەستی ئەو نەوەیەی خۆی بە نەوەی نوێ و دوای ڕاپەڕین دەناسێنێت، بۆش و بێ مانا و میللییانە دەبێت. تەنانەت کەسانێك جیاوازی لە نێوان قسە و شیعریش ناکەن. ئەم گەڕەلاوژێیە لە نووسینی شیعردا، ترازانێکی گەورە لە نێوان شیعر و خوێنەردا کە دەیان ساڵ بوو بە تاسەوە شیعری دەخوێندەوە، دروست دەکات و تا سەرەنجام بەوە دەگات دەزگاکانی چاپ زۆر بێ منەتانە بنووسن (تکایە شیعر) چاپ ناکەین.

دوای ڕاپەڕین، زمان و فۆرمی شیعری کوردی نەك نوێ ناکرێتەوە، بگرە وێران و تەلخ دەکرێت. تەنانەت بەشێك لەو شاعیرانەی دەنگی دیاری هەفتاکان و هەشتاکان بوون، دەکەونە کاوێژکردنەوەی خۆیان و نووسینی هەندێك دەقی سادە و ساکار، بە ڕادەیەك کە خوێنەر دەیانخوێنێتەوە، تووشی شۆك دەبێت کە ئەم شاعیرانە، دوای ئەزموونێك لە شیعر، ئەم قسە سادەو بێ مانایانە، بە ناوی شیعر بڵاو بکەنەوە.

سەیری فەیسبووکەکانیان بکەن؟ لە دوای ڕاپەڕینەوە، شیعری کوردی ئەگەرچی بەرە و سۆبژێکت دەچێت و چیتر ڕەنگدانەوەی واقیعە کۆمەڵایەتی و سیاسی و نەتەوەیەکە نییە، ئیدی پەیامێك لە شیعردا نامێنێت. بۆیە پەیوەندی شیعر و خوێنەر بە گشتی، کۆتایی دێت و بە دەگمەن دەقێکی هونەرییانە و بابەتییانە دەبینین بە ناوی شیعر. لە ئێستادا، گەڕان بە دوای شیعری ڕاستەقینە و شاعیری روئیا جیاواز، لە نێو دنیای شێواو و بێ مانابوونی شیعری کوردیدا ئەستەمە. بەڵام ئەمە مانای ئەوە نییە شاعیری بە توانا بوونی نەبێت. چونکە بیرمان نەچێت، تاریکایی چەند نوتەك بێت، هێشتا هەندێك شت هەن لەو تاریکایەدا دەدرەوشێنەوە.

ستراتیژیەتی ناونیشان، یان کۆدی ناونیشان؟!

تەوەرەی دووەمی وتارەکەی دیار لەتیف، لە بارەی ستراتیژیەتی ناونیشانە لە ئەزموونی شیعری سەباح ڕەنجدەردا. بەڵام لە پەراوێزی ئەو باسەوە، نووسەر بە گشتی لە بارەی ناونیشان و پەیوەندی ناونیشان بە ئەدەبیات و چەمکی ناونیشان بە گشتی دەدوێت. بە بڕوای من، ئەوەی لە ناونیشانی شیعری ڕەنجدەردا هەیە ستراتیژیەت نییە، بەڵکو کۆدی ناونیشانە، چونکە هەموو ستراتیژیەتێك (درێژخایەن یان کورت خایەن) لە پێناو ئامانجێکە و تەواو دەبێت، بۆیە کۆدی ناونیشان ڕاستترە، لە بەر ئەوەی بە گشتی ناونیشان لە شیعرەکانی

ئەم شاعیرەدا، کۆد ئامێزن و چەندان مانا و دەلالەتی زمانەوانی و واتایی شاراوەیان هەیە. دیار لەتیف لە سەرەتاوە، لە بارەی ناونیشانەوە دەنووسێت:(ناونیشان لە پایە گرنگەکانی ژیانە، بازاڕ و دام و دەزگاکان، سوودمەندی سەرەکین لە تابلۆ و ناونیشانەکان. ناونیشان زمانی ناساندن و بەرچاو ڕوونییە، بیر لەوە بکەوە ناونیشان نەبێت، شارەکان دەکەونە چ تەنگەژە و دژوارییەك؟) ئەمە تەنها دیوێکی ناونیشانە، نەك هەمووی. کێشەی نووسەر لەوە دایە، دیوە ناشرین و چەواشەکراوەکەی ناونیشان نابینێت، کە چ ڕۆڵێکی چەواشەکراوانە لە بە لاڕێدابردنی هزرو بینینی خەڵك دەگێڕێت. لە نێو ئێمەدا، ناونیشان فاکتەرێکە بۆ فریودان و دەستخەڕۆکردنی مرۆڤ بە ئەندازەیەك کە ئەوەی لە پێشەوەی هەموو شتێکە، دەسکەوتی بازرگانی و قازانجە، نەك ناساندنی جۆر و کوالێتی کاڵا و شمەکەکان. بە هەزاران ناونیشانی جوان و سەرنج ڕاکێشی مارکێت و بازاڕەکان دەبینین، کە دەچینە ناویان، ڕێك پێچەوانەی ناونیشانەکانییان کار دەکەن و کاڵا دەفرۆشن. بۆنموونە: ناونیشانی مارکێتێکی گەورە دەکەوێتە بەرچاوت، کەچی کاتێ پرسیاری خواردنێکی تایبەت بە نەخۆشانی شەکرەی لێ دەکەیت نییەتی. وەك هاووڵاتییەك، بە سەدان جار ڕووبەڕووی ئەم بەلاڕێدابردنە بوومەتەوە.

جارێکییان لە هەولێر، ناونیشانی کتێبخانەیەکم لەو کتێبخانانەی دەکەونە پشت پارێزگاوە کەوتە بەرچاو، لە ژێرەوەی ناونیشانەکەی نووسیبووی: (بۆ فرۆشتنی هەموو جۆرە کتێبێکی ئەدەبی) کە چی کاتێ پرسیاری کتێبی (گۆران و ئەدەبی ئینگلیزی) م لێکرد کە (عومەر مەعرو بەرزنجی) نووسیویەتی، لە وەڵامدا خاوەنی کتێبخانەکە گوتی: نیمە.

پرسیاری کتێبێکی دیکە و دووان و سێیانم لێکرد، هەر نەیبوو، لەوەڵامدا پێمگوت: ئەم ناونیشانە زل و گشتییە چییە لە کتێبخانەکەت داوە؟ ئەگەر ئەمەت نەنووسیایە، دڵنیابە نە دەهاتمە کتێبخانەکەت. خاوەنی کتێبخانەکە، تەریق بۆوە، بێ دەنگ و بێ وەڵام مایەوە. ئەمە نموونەیەکە لەوەی کە ڕۆژانە ڕووبەڕووی دەبینەوە و تیایدا ڕیکلام و ناونیشانەکان فریومان دەدەن. گرفتی دیار لەتیف ئەوەیە، کە کوردستان بە ئەوروپا تێ گەیشتووە، بۆیە پێی وایە ناونیشان و هێماکانی هاتووچۆ و ئاراستەی ڕۆیشتن و تایبەتی شوێنە گشتی و تایبەتییەکان،لای ئێمە ڕۆڵێکی گرنگ دەبینن. لە کاتێکدا بڕوام وایە بە پێچەوانەوەیە. دواتر دەکرێ بپرسین، ئەم جۆرە ناونیشانانە، چ پەیوەندییان بە ناونیشانی ئەدەبی و دەقی شیعرییەوە هەیە، ئەگەر مەبەست (شت گوتن) و درێژدادڕی نەبێت؟ دەبێ

بزانین، ناونیشان وەك چەمكێك لە دونیای ئەدەبدا، جیایە لەگەڵ ناونیشان وەك چەمكێك لە دونیای ئەمڕۆی ماددی و سەرمایەداری فریودەرانەی مرۆڤ، كە هەموو ئامانجێكی قازانج كردنە لە پەنای چەواشەكردن و هەڵخەڵەتاندنی خەڵك. بۆیە ئەو ڕۆڵەی ناونیشان بە گشتی لە كۆمەڵگاكانی دیكە هەیەتی، یەك لە سەدی ئەو ڕۆڵەی لە نێو ئێمەدا نییە.

نووسەر لە وتارەكەیدا بەردەوام دەبێت و دەنووسێت:(دەق بە بێ ناونیشان تەواو كۆ نابێت، ناونیشان پوختكردنەوەی دەقە بۆ وشە یان گرێ، بە فەرامۆشكردنی ناونیشان ناتەواوی دەكەوێتە دەق، دەكرێ لە ناونیشاندا بە دوای مانای شیعریدا بگەڕێین) لە ڕاستیدا، ئەم تیۆرە و ئەم تێگەیشتنەی نووسەر بۆ ناونیشانی شیعری، بۆ هەموو شاعیرێك دەشێت (سەباح ڕەنجدەر) نەبێت، كە نووسەر لە بارەی شیعر و ناونیشانی شیعری لە ئەزموونی ئەوەوە دەدوێت. لە شیعری ئەم شاعیرەدا، گەورەترین هەڵە دەكەین، دەق پوخت بكەینەوە بۆ ناونیشان. بە هیچ شێوەیەك و بە هیچ جۆرێك، شیعرەكانی سەباح ڕەنجدەر، پوخت ناكرێنەوە لە ناونیشاندا، ئەمە یەكەم، دووەم، لە ئەزموونی سەباح ڕەنجدەردا بە گشتی، ناونیشان یەكەیەكی دابڕاوە لە دەق و پەیوەندییەكی ئۆرگانیكی و بابەتی ئەوتۆی بە دەقەوە نییە. خوێنەر دەتوانێت ناونیشان لە شیعری ئەو شاعیرەدا، وەك ئاماژەیەكی زمانەوانی و بابەتی سەربەخۆ بخوێنێتەوە.

ناونیشان لای ئەو، جۆرێكە لە دەقێكی دیكەی جیا لە دەرەوەی فەزای شیعرەكە. ئەوەی بە یەكتریان دەبەستێتەوە، پوختكردنەوەی ناوەڕۆك نییە، بەڵكو دوو ڕووبەرن كە هەڵگری دوو تیمەی جیان. بڕواناكەم لە شیعری هیچ شاعیرێكدا، هێندەی ئەزموونی سەباح ڕەنجدەر، ناونیشان دابڕاو بێت لە دەق. لە ئەزموونی ئەم شاعیرەدا، ناونیشان بۆ ئەوە نییە بزانین شاعیر چی دەڵێت، چونكە شیعر، خانوو، ناونیشانیش دەرگا نییە، تا لێیەوە بچینە ژوورەوە، بە پێچەوانەوە ناونیشانی شیعری لای ئەو، بە مانای دەقێكی دیكە و ئاماژەیەكی دیكەی شیعری، كە دەشێ بە تەنها لە دەرەوەی فەزای شیعری ببینرێت و بخوێنرێتەوە. ئەم تێگەیشتنە بۆ ناونیشان، لە شیعری هاوچەرخ و مۆدێرنەدا شوێنی نابێتەوە. دواتر، ئەگەر لە شیعری هەر شاعیرێك، ناونیشان دەرەچەیەك بێت بۆ چوونە نێو دەق و ڕەنگدانەوەی ناوەڕۆكی دەق بێت، ئەوا لە ئەزموونی سەباح ڕەنجدەردا، ناونیشان دەلالەتێكی دیكەی هەیە و بگرە زۆرجار پارادۆكسیش دەكەوێتەوە. بۆ نموونە: لە شیعری (چاوەڕوانی تێكشكاو)دا، شاعیر دەڵێت:_

بە ڕووخسارێکی پڕ شادییەوە…
ڕووبەڕووی ئاڵای وڵاتەکەم وەستاوم…

سەرنج لە ناونیشانی شیعرەکە بدەن، چەند گوزارشتێکی نا ئومێدی و ڕەشبینانە دەگەیەنێت، کەچی کە دەچینە نێو شیعرەکە، یەکڕاست شاعیر گەمەیەکی زمانەوانی و واتایی هێندە قووڵ و هونەریانە دەکات، ئەو هەستە ڕەشبینییە بوونی نامێنێت. ئیدی نازانم چۆن ناونیشان پوختکردنەوەی ناوەڕۆکی شیعرە لە ئەزموونی ئەم شاعیرەدا؟ وێڕای ئەمەش، چاوەڕوانی کردارێکی هەستی و سایکۆلۆژی مرۆڤە و بە کۆتا نایەت، ئەگەر دەرەنجامی چاوەڕوانییەکە بە دیوی ئەرێنی یان نەرێنی نەزانین، بەڵام شاعیر، ڕستەیەکی شیعری هێندە جوانی لە دانە پاڵ هەردوو وشەی (چاوەڕوان) و (تێکشکاو) دا دروست کردووە، کە ئستاتیکایەکییان بە ناونیشانی شیعرەکەداوە. لە شیعری کوردیدا، سەدان و هەزاران وشەی چاوەڕوانی هەیە و دەشبێت، بەڵام چاوەڕوانی تێکشکاو، گومان دەکەم بوونی هەبێت. زۆر جار دەگوترێت:_ (ئەوەندە چاوەڕێم کردی لێڵایی بە چاوم داهات، مردم ئەوەندەی چاوەڕێت بکەم، لە چاوەڕوانیتدا سوێم بووەوە، چاوەڕوانی مردنێکی لە سەر خۆیە) بەڵام نەمبیستووە کەسێك بڵێت:_ (چاوەڕوانی تێکشکاو) بە هەمان شێوە لە شیعری (خۆدرکاندن) دا، شاعیر دەڵێت:_

ماندووبووم بە ئاشنابوونی یەکەمین نهێنی..

لە نێوان درکاندن ونهێنیدا، پارادۆکسێکی گەورەی واتایی و زمانەوانی هەیە.چونکە هەموو نهێنییەك دژ بە درکاندنە و هەموو درکاندنێکیش، ڕەهەندی نهێنی بوونانەی خۆی نامێنێت. ناونیشانی شیعرەکە، دەلەلات لە ئاشکرایی دەکات، بەڵام دەسپێکی شیعرەکە، باس لە ئاشنابوون بە نهێنی دەکات. ئەم جۆرە لە دانانی ناونیشان و دەسپێکی چوونە نێو دەقە شیعرییەکاندا، گەمەیەکی واتایی و زمانەوانی شیعرییە و شاعیر بە ئاگایەکی قووڵەوە و بە مەبەستی سەرقاڵکردنی هزری خوێنەر لە بەستنەوەی بە دەقە شیعرییەکاندا، دەیکات. ئەمە جۆرە لە پەیوەندی پارادۆکسانەی ناونیشان بە دەسپێکی شیعرییەوە، لە چەندین شیعری دیکەش دەبینرێت. وەك:_

ڕێگای جادوویی
ئەوهات…
من چووم…

یاخود:_

ئاوێنەی دەستی گورگ

لە بیرکردنەوەیەکی پاکیزەیی و ئەفسانەییدا..

یانیش:_

گورگێکی ئاشتیخواز

ئەم ناونیشان و دەسپێکی چووونە نێو دەقەکان، دەکرێ وەك دوو تیمەی جیاوازی شیعری بیانخوێنینەوە، کە هیچ پەیوەندییەکی بابەتی و ئۆرگانییان بە یەکەوە نەبێت. پاکیزەیی، هاودژی گورگە کە هێمایە بۆ دڕندەیی و کوشتن و خوێن، سەدان نموونەی دیکەی لەو شێوەیەش لە شیعری ڕەنجدەردا هەن. ئەمە دەلالەتە لەوەی کە گوزارشتی (کورتکردنەوەی دەق لە ناونیشان وچڕکردنەوەی مانای دەق لە ناونیشاندا) وەك ئەوەی دیار دەیڵێت، تێگەیشتنێکی هەڵەیە بە تایبەتیش لە ئەزموونی شیعری سەباح ڕەنجدەردا، کە ناونیشان لە شیعری ئەودا، ڕەنگدانەوەی ناوەڕۆکی دەق نییە. ئەمە بەو مانایە نا، ناوەڕۆك و شیعر لە یەکتری جیاوازبن، بەڵکو بەو مانایەی هەر یەکەیان هەڵگری گوتار و مانا و ئاماژەی تایبەت بە خۆیانن. نووسەر هێندەی لە سەر ئەوە دەوەستێت، کە ناونیشانەکانی شیعری ئەو شاعیرە (دڵخوازو مەیلخوازن) یاخود (تاك وشەیی و ڕستەیین) یانیش (نامۆ و باون) هێندە نەچێتە نێو قووڵایی ڕەهەندی واتا و مانا لە ناونیشانی شیعرەکاندا. واتا تەنها دیوە ڕێزمانییەکەی ناونیشانەکانی بینیوە و دیوە ناوەڕۆکەکەی لە بەر هەر هۆکارێك بێت فەرامۆشکردووە.

لێرەدا با لە سەر ئەوە بوەستین، بۆچی ناونیشان لە ئەزموونی شیعری سەباح ڕەنجدەردا، یەکەیەکی جیاوازە و دەکرێ وەك دەقێکی سەربە خۆ ببینرێت؟ بۆچی ناونیشان لە شیعری ئەودا، ئاڵۆزە و هەندێ جاریش نامۆ؟ لە ڕاستیدا، ئەمە پەیوەندی بە بوونی واتایانەی ناونیشانەوە هەیە لە دەرەوەی دەق. بەو مانایەی لە پاڵ دەقی شیعریدا، خوێنەر دەتوانێت ناونیشانیش وەك دەقێکی دیکەی شیعری ببینێت. بۆ نموونە:

ناونیشانی(لە کتێبخانەی بابەتاهیری هەمەدانیدا) لەیەك کاتدا چەندین دەلالەتی مێژوویی، فەرهەنگی، پرسیاریی، کۆمەڵایەتی هەیە. هەڵبەتە کەسمان لە سەردەمی بابەتاهیردا نەژیاوین تا بزانین کتێبخانەی هەبووە یاخود نا، بەڵام نابێ ئەوەمان بیربچێت کە بابەتاهیر، ڕەمزی سەرچاوەی ڕۆشنبیریی و فەرهەنگی کوردییە، چونکە مێژووی ڕۆشنبیریی کوردی، لە شیعرەوە دەست پێ دەکات و بابەتاهیریش یەکەم شاعیری کوردە کە شیعری نووسیوە. کە واتا ئاماژەکردن بە بابەتاهیر، ناڕاستەوخۆ گەڕانەوەیە بۆ سەر مێژووی فەرهەنگی کورد، هاوکات بابەتاهیر وەك شاعیرێك، مرۆڤێکی یەکجار هەژار و نەدار و

بێ لانە بووە و ژیانێکی زۆر سادە و نەبوونیانە ژیاوە، لێرەوەش بابەتاهیر دەبێتە ڕەمزی ئەو ژیانە سادە و پڕ نەهامەتی و نەبوونییەی، کە بە گشتی شاعیران تیایدا دەژین.
بابەتاهیر، ڕەمزە بۆ نووسینی شیعر، کەواتا لێرەدا شاعیر شکۆ و گەورەی شیعر پیرۆز ڕادەگرێت. لەلایەکی دیکەوە، خودی ئەو ناونیشانە ئەو پرسیارە لای خوێنەر جێدێڵێت کە لە کتێبخانەی ئەودا چی دەکرێت؟ مەبەستی شاعیر چییە؟ گریمان ئەگەر ئەو ناونیشانە لە دەرەوەی دەق، وەك تیمەیەکی جیاواز بخوێنرێتەوە، نابێتە دەقێکی شیعری سەربەخۆ؟ ئەو لە دەقێکی دیکەشیدا، بابەتاهیر وەك ناونیشانێکی دیکەی جیا بەکاردێنێت.

لە شیعری (دەستنووسێکی تازە دۆزراوەی چوارینەکانی بابەتاهیر) دیسانەوە بابەتاهیر وەك ناونیشانی شیعریی ئامادەیی هەیە، بەڵام ئەمجارەیان بە واتای دیکە. لە هەردوو شیعرەکەدا، بابە تاهیر وەك دوو سیمبول و دوو ئاماژەی مانا و ناونیشانی جیاواز بە کارهاتوون. لە دەقی دووەمیاندا، بابە تاهیر ئەمجارەیان دەبێتە ڕەمز بۆ مێژووێکی بزرتر و دێرینتر. بە دەربڕینێکی تر، ئەگەر لەدەقی (کتێبخانەی بابەتاهیری هەمەدانیدا) ئێمە لە بەردەم کتێبخانەیەك دابین (کە کتێبخانە سەرچاوەی زانست و مەعریفەیە) دەشێ ئەو کتێبخانەیە، جگە لە بەرهەمی بابەتاهیرخۆی، کتێبی دیکەشی تێدا بێت، بەڵام لە ناونیشانی دووەمدا، دەستنووسەکە هی خودی بابەتاهیر خۆیەتی. بێگومان دەستنووسیش، بەرهەمی هزر و دنیابینی مرۆڤە. واتا جارێکی دیکە شاعیر سیفەتی دانایی و ڕۆشنبیری دەداتەوە پاڵ بابەتاهیر، بەڵام بە گوتارێکی دیکەوە. واتا ئەمجارەیان مێژووی فەرهەنگی کوردی، لە ئاستی مێژوویی و نەتەوەییدا، دورتر دەبات. بەو پێیەی دەستنووس، مێژوو، زمان، هزرە.
ئەوەی بۆمن زۆرتریش جێگەی سەرنج بوو لەو ناونیشانەدا، ئەوەبوو کە ئەو شیعرە وێڕای ئەوەی لە سەرشێوازی چوارینە، بەڵام بە زمانی ئازاد نووسراوە. کە ئەمەش گۆڕانێکی دیکەیە بە ئاراستەی خاسیەتی نوێی شیعری لە ئەزموونی ئەو شاعیرەدا. بۆیە لە ئەزموونی ڕەنجدەردا، ناونیشان دەلالەتێکی دیکەی هەیە وەك ئەوەی دەروازەیەك بێت بۆ چوونە نێو دەق. دواتر ئەگەر لە ناونیشاندا، بۆ مانای شیعری بگەڕێین، کە واتا ئێمە لە بەردەم دەقێکی شیعری زیندوو دانین، چونکە کاتێ شیعرێك هەموو ماناکانی خۆی لە ڕێی ناونیشانەوە بەیان دەکات وەك ئەوەی دیار دەیڵێت، کەواتا چ پێویست بە خوێنەوەی دەقەکەیە؟ ئێمە کە سەرەتا مانای شتێکمان زانی، شەن و کەوکردنی بۆچییە؟ لە ڕاستیدا وەك باسمان کرد، ئەم تێڕوانینە بۆ هەر

شاعیرێك و بۆ ئەزموونی هەر شاعیرێك لێزیکی و بابەتی بێت، ئەوا بۆ ئەزموونی سەباح ڕەنجدەر، بۆ ئاگایەکی گەورەیە لە شیعری ئەو. نووسەر لە لێکدانەوەی بەشێکی ناونیشانەکان کەوتۆتە هەڵەوە. بۆ نموونە لە بارەی ناونیشانی (ساڵی سفر) دیاردەنووسێت:

(لەو قسە سەرزار و سواوانە وەرگیراوە کە دەگوترێت سعاتی سفر) بەڵام بە بڕوای من، نووسەر دەبوو ئەوە بزانێت کە (سعاتی سفر) ، نەك هەر قسەیەکی باو و سەر زارەکی و سواو نییە، بەڵکو زۆر تایبەت و شاراوە و دیاریکراویشە، چونکە ئەم دەربڕینە، تەنها لە زانستی سەربازیی و لە شەڕدا دەگوترێت و کۆدێکی تایبەتە. جگە لە بارودۆخی شەڕ و ئەوانەی لە بەرەکانی شەڕدان، کێ سعاتی سفر بەکار دێنێت؟ هاوکات شاعیر ساڵی سفری نووسیوە کە لە ڕووی واتاوە جیاوازە لە سەعات. ڕاستە هەردووکییان ڕێوانەی مێژوویی و زەمەنین، بەڵام ساڵی سفر داهێنراوە و نەك وەك سعاتی سفر کە هەبووەوە هەر دەشمێنێت. بەڵام با پرسین نووسەر بۆ چی باسی ناونیشانی (ئاهەنگی ساڵی مردنی داینەسۆڕ) ی نەکردووە کە یەکێکە لە ناونیشانە کەم و نامۆ و دەگمەن و پڕ واتاکان؟ ئایا ساڵی داینەسۆریش لە قسە باوەکانی سەر زاری خەڵك وەرگیراوە؟ یان داهێنراوێکی شاعیرە؟ لە بارەی زڕوانیش، دیار دەڵێت:

(زڕوان ناونیشانێکی هونەری و ئارەزووبەر نییە و نامۆیە) لێرەدا دەردەکەوێت، کە نووسەر شیعری ئەم شاعیرە، لە چوارچێوە و هاوشێوەی شیعری هەر شاعیرێکی دیکە دەبینێت. چونکە خوێنەری شیعر لە نێوەندی ئەدەبی کوردیدا بە گشتی، بە دوای چێژی شیعر و جوانی وێنە و هونەری وشەیە، نەك پرسیار و گومان و بیرکردنەوە، بۆیە لە بەرایی هەموو شتێکدا، لە شیعردا بە دوای چێژدا دەگەڕێت. پەیوەندی لەگەڵ شیعر لە سەر ئەو بنەمایەیە کە شیعرێکی خوێندەوە، چەند هاوشێوەی خواردنێك چێژی پێ بەخشیوە. دروست وەك ئەوەی هەر (گەدە) کە پڕ بێت تەواو، ئیدی ئەو خۆراکە تەندروستە یان نا، کاریگەریەتی لاوەکی بە سەر تەندروستییەوە هەیە یان نا، ئەمە گرفت نییە. بێگومان ئێمە دەزانین چێژ لە هەموو دەقێکی ئەدەبیدا خاسیەتێکی هونەری گرنگە، بەڵام چێژ هەمووشت نییە لە شیعر و وشە و گوتندا. دەشێ شاعیرانێك هەبن وەك (ڕەنجدەر) کە ئەوەندەی شاعیری پرسیار و بیرکردنەوە و دروستکەری ڕامانی شیعرییانە بن، لای خوێنەر ئەوەندە چێژ و ئارەزووخوازیی بەلاوە گرنگ نەبێت. زڕوان ناونیشانێکی ئاڵۆز و پڕ مانا و نوێشە بۆ سەردەمەکی خۆی و بە ئێستاشەوە زڕوان یەکێکە لەو وشە نا فەرهەنگییانەی کە باو نییە. بگرە زۆرینەی خەڵك هەر واتاکەشی نازانن.

ئێمە ڕاهاتووین هەمیشە ناونیشانی دەق لامان جوان و سادە و

ڕۆمانسییانە بێت. ئەو سەردەمەی شاعیر ناوی ئەو کۆمەڵە شیعرییەی ناوە (زێوان) شاعیرانی دیکە ناوی کۆمەڵە شیعرییەکانی خۆیان دەنا (تەمە سپیەکانی ڕوح و دووکەڵ و گەرمنەبوونەوە و هەرمێن) و گەلێك ناونیشانی دیکەش. ئایا زێوان بە بەراورد لە گەڵ ئەو ناونیشانانە، نوێ و ئاماژەیی تر نییە؟ کەواتا ئارەزووبەر یانی چی؟ ناونیشانی شیعری لای ڕەنجدەر، هەر لەزێوانەوە تا سەرەتا وشە بوو، جێگەی لە سەر وەستان و قووڵبوونەوەیە، ناونیشان لە شیعری ئەودا، دەروازەیەك نییە بۆ چوونە نێو دەق، بەشێکیش نییە لە بینای شیعری دەق، بەڵکو دەقێکی جیایە لە دەرەوەی دەقە شیعرییەکان. واتا دەتوانین ئەو ناونیشانە شیعرییانە، وەك بەشێکی جیا لە تۆ پۆگۆگرافیای دەقی شیعری ئەو ببینین. ئەم سەربەخۆیەی ناونیشان، کە دەرەنجامی ئاگایەکی گەورەی شیعرییە، جۆرێك لە دەلالەتێکی شیعری سەربەخۆی بە ناونیشانەکان داوە.

ناونیشانەکانی (سەرەتا وشە بوو، تاج سەر گران دەکات، مردووێك ئاگای لە هەمووانە، زمانە مۆمیا کراوەکان) ئەمانە لە ئاستای بینا هونەری زمان و داڕشتن و ڕستەسازییەوە، ڕستەی سەربەخۆن. ناونیشان لای ئەوشاعیرە، بە ئاگایەکی زۆری هزریی و ڕۆشنبیرییەوە کاری لە سەر دەکرێت. لە ناونیشانی شیعرەکانی سەباح ڕەنجدەردا، چەند خەسڵەتێکی شیعری هەن و جۆرێك لە کۆد ئامێزی لە ناونیشانەکاندا هەیە. هەر دیارترین ئەو خەسڵەتانەش، پرسیارە وەك بەشێك لە مانا و تێکستی شیعریی، بۆ نموونە:(مردووێك ئاگای لە هەمووانە) ئەم ناونیشانە، ناونیشانێکی ئاڵۆزە و هەڵگۆی جۆرێك لە پرسیارە. مردووێك چۆن ئاگای لە هەمووانە؟ کێن ئەو هەمووانە؟ ڕەنگە ئێمە وا بزانین ئەو هەمووانە ئێمەین (وەك ئەوەی دیار نووسیویەتی) کەچی کە شرۆڤەی ناونیشانەکە دەکەین، بەر مانایەکی دیکەی شاراوە، لە دەرەوەی ئەو مانایە دەکەوین کە بۆ ناونیشانەکەمان هەیە. مرۆڤ کە مرد، لە ڕووی فیزیکی و جەستەیەوە نامێنێت و توانای درککردن و هۆش و بینینی لە دەست دەدات، بەڵام ئەو مردووە نەك هەر سیفەتێکی زیندووی لەلایەن شاعیرەوە پێ دراوە، بەڵکو لە سەرووی درککردنیشە، چونکە ئەو مردووە و ئاگاشی لە هەمووانە. ئەم ناونیشانە، ناونیشانێکی نامۆیە و هەڵگری جۆرێك لە دەلالەتی پرسیارکردنە.
ئەو پرسیارکردنە، خوێنەر دائەبڕێت لە شیعرەکە و وای لێدەکات لە بری چوونە نێو دەقی شیعرییەوە، بە دوای کۆدەکانی ناونیشاندا بچێت. مردووێك چۆن ئاگای لە هەمووانە؟ لێرەوەش ئێمە، بەر تێگەیشتنێکی دیکە دەکەوین. لە کۆمەڵگەی ئێمەدا دەگوترێت:(مردووەکان زیندووەکان دەبینن وگوێبیستی قسەکانیان دەبن، بەڵام

ئێمە ئەوان نابینین) زۆرجار کە سەردانی گۆڕستان دەکەین، بە هەستیارییەوە هەنگاو هەڵدێنین، یاخود لە سەر گۆڕی مردووەکان دانانیشین، چونکە پێمان وایە مردووەکە ئازاردەدەین، یاخود کە قسەیەك دەکەین، ئەوان گوێبیستی دەبن. ئەم دەربڕینە، سەرچاوەکەی لەو کەلەپوورە ئایینییەوە هاتووە کە لە ئیسلامدا هەیە. بەتایبەتیش کە ئایین وەك ڕەگەزێك ئامادەیەکی گەورەی لە گوتاری شیعری ئەو شاعیرەدا هەیە.کە چی دیارلە بارەی ئەوناونیشانەوە (مردووێك ئاگای لە هەمووانە) دەنووسێت:(ڕەنگە لەو قسەیەی نیتشە وەرگیرابێت کە دەڵێت خودا مرد) بە بڕوای من، ئەم ناونیشانە هیچ پەیوەندییەکی بەو قسە بۆ مانایەی نیتشەوە نییە. هەر خوێنەرێك بە وردی لە ئەزموونی ڕەنجدەر ڕامابێت، دەزانێت (خودا و ئایین) پێگەیەکی چەند بەرز و پیرۆزیان لای ئەو هەیە. لە شیعری ئەودا، خودا نەك نامرێت، بەڵکو سەرچاوەی مانەوە و بەردەوامی هەموو شتێکیشە. کەم شیعری ئەم شاعیرە هەیە، ئایین، ئەفسانەی ئایینی، کە لەپووری تیادا ڕەنگ نەدابێتەوە. ئەم قسەیە بۆ هەموو کەس گونجاو بێت، بۆ ڕەنجدەر بۆ ئاگایە لە شیعری ئەو.

پاشان ئەو (مردووە) نەناسراوە، ئێمە نازانین مەبەستی لەو مردووە مرۆڤە یاخود بوونەوەرێکی تر؟ ئەم شاعیرە لە ناونانی شیعرەکانی و لە دەقەکانیشیدا، لە سەر زمان دەوەستێت. بۆ نموونە:(سەدو یەك شەو، ساڵی سفر، شەڕی چل ساڵە، ساڵی مردنی داینەسۆر) ئەم ژمارانە ژمارەی هەڕەمەکی و بیرکاری نین ، بەڵکو لە دنیابینی شاعیردا، بۆ مانا و دەربڕینی دیکە بە کاردێن کە ئێمە پەی پێ نابەین. لە بارەی ناونیشانی (شەڕی چڵ) ساڵە، نووسەر دەنووسێت:
(ڕەنگە ئەو شەڕە، جەنگێکی کەتواری بێت، ئەو شەڕە دەروونی و جەنگی سارد بێت، دەشکرێت مەبەستی چڵ ساڵ کارکردنی شاعیریش بێت) شەڕی چڵ ساڵە، پەیوەندی بە هیچ کام لەو شەڕانەوە نییە کە نووسەر دیاری کردووون. جارێ ئەزموونی چڵ ساڵ کارکردنی شاعیر، گریمان نووسینی شیعر بێت، وەك ئەوەی ئەو دەیڵێت، ئەمە هەڵەیە، چونکە ئەزموونی ڕەنجدەر، لەسێ دەیە و نیو تێپەڕی نەکردووە، هاوکات شەڕێکی کەتواریش نییە، چونکە سەباح ڕەنجدەر، لەو شاعیرانە نییە واقیع بنووسێتەوە، تاکو مێژووی شەڕەکان بکەتە کەرستەی شیعری، چەمکی شەڕی ساردیش باوی نەماوە. لە ڕاستید وەك خوێنەرێك وای بۆ دەچم، مەبەست لە ناونیشانی شەڕی چڵ ساڵە، تەمەنی فیزیکیانەی خۆی بێت، لە شەڕی ژیان و شەڕی شیعریشدا.
چونکە ئەم شاعیرە، هەر لە سەرەتای نووسینی شیعرەوە تاکو ئێستاش، بەداخەوە دژایەتی دەکرێت و ڕەت دەکرێتەوە لە نێو بازنەی باودا،

هاوکات دەکرێ ململانێی خودی خۆی وەك مرۆڤێکیش بێت، لە نێو ژینگەی ژیان و بووندا، بەو پێیەی لە ململانێیەکی سەختی ژیان دابووە، چ لە ئاستی کەسی، چ لە ئاستی کۆمەڵایەتی. شەڕی چل ساڵە ئەگەر هەڵە نەبم لە ساڵی 2005 بڵاوکراوەتەوە، شاعیریش لە ساڵی 1965 لە دایکبووە، کە واتا مەودای زەمەنی و مێژووی لە دایکبوونی شاعیر، لەگەڵ زەمەنی بڵاو بوونەوەی کتێبەکەدا، چل ساڵی تەواو دەکات. لێرەوەش دەگەینە ئەو دەرەنجامەی کە دانانی ژمارە وەك ناونیشان بۆ شیعرەکان، دانانێکی ڕەمەکی و ماتماتیکی ڕووت نییە، بەڵکو جۆرێك لە پەیوەندی سایکۆلۆژی و ئەنترۆپۆلۆژی، لە نێوان ئەو ژمارانە و ژیانی شاعیردا هەیە. ئەو ژمارانە، هەریەکەیان کۆدێکە نەك تەنها ژمارەیەکی حیسابی. کەچی دیار لەتیف لە بارەی ئەو ناونیشانانەی بە ژمارە هاتوون لە کۆ شیعری ساڵی سفردا دەنووسێت:

(ئەم جۆرە ناونانانە هەبوونە، تەنانەت ڕەگەکانی بۆ ناو شیعری کلاسیك دەگەڕێتەوە، لە شیعری کلاسیکدا، لە بری ژمارە پیتی ئەبجەدی بەکار هاتوون) بە داخەوە ئەم نووسەرە، جیاوازی لە نێوان پیت و ژمارە ناکات. چونکە ناونیشانە ژمارەییەکانی سەباح ڕەنجدەر، هیچ پەیوەندییەکان بە پیتە ئەبجەدییەکانی شیعری کلاسیکەوە نییە. دەکرێ لێرەدا، کەمێك لە سەر ئەوە بوەستین. بێگومان پیت، مۆرفیمێکە کە وشە پێکدێنێت و وشەش ڕستە و هەموو ڕستەیەکیش بۆ ئەوەی ببێتە ڕستەی تەواو، دەبێ مانایەك بگەیەنێت. کە واتا پیت بەشێکە لە بونیادی دروستکردنی ماناو گۆڕینی مانا. بۆ نموونە: پیتی (ب) دەکرێ بە (باران، با، بە هێز، بۆن، بەهار) بخوێنینەوە، مانای هەریەك لەم وشانە، جیان لە یەکتری. پیتی(ت) دەکرێ بە (تارمایی، تۆفان، تەخت، تەفروتونا) بخوێنرێتەوە، بەڵام ژمارە، بوونێکی میکانیکی و نەگۆڕ و ئەبستراکتی هەیە.

ژمارە (1) یەکە، تۆ ناتوانی بیکەیتە (2) ژمارە (1033) هەر ئەو ژمارەیە و ناگۆڕدرێت، ئەمە سەرەتاییترین جیاوازی نێوان پیت و ژمارەیە. کەواتا چ پەیوەندییەکی واتایی و بابەتی، لە نێوان ژمارە شیعرییەکانی سەباح ڕەنجدەر و پیتە ئەبجەدییەکانی شیعری کلاسیکی شاعیرە کلاسیکەکان هەیە بۆیە بە بڕوای من شیعری سەباح ڕەنجدەر، شیعری خەیاڵ نییە، وەك ئەوەی بەشێك لە خوێنەرانی ئەزموونی ئەم شاعیرە تێی گەیشتوون، بەڵکو شیعری پرسیار و گومان و فیکر و ڕامانن، کە پرسیار لای خوێنەر دروست دەکەن.

خەیاڵ بەشێکە لە وێنەی شیعری و چێژی شیعری، بەڵام لە ئەزموونی ئەم شاعیرەدا، پرسیار، هزر و ڕامان، بەشێکن لە تێگەیشتنی شیعر نەك ئستاتیکا و چێژ. ئەم کۆدە پرسیار ئامێزانە، دەق وەك دەقێکی زەمەنی و مێژوویی دەهێڵێتەوە. چونکە هەر کاتێك خوێنەر بە مانای

دەقێك گەیشت، ئیدی ئەو دەقە لە ئاستی خوێندنەوە و بینیندا كۆتایی دێت. بۆیە مانای شیعری بەشێكە لە بونیادی دەقی شیعر، كە زەمەن و شوێن نا ناسێت. وەك ئەوەی كە ئێستاش زۆر شیعری نالی هەن كە پەی بە ماناكانیان نابردرێت. كە سەرنج لە ناونیشان لە شیعری سەباح ڕەنجدەر دەدەین، بەر دەلالەتی جیاوازی مانا و گوتار دەكەوین.
بۆ نموونە:_ ناونیشانی (تاج سەر گران دەكات) ئەم پرسیارەمان لادروست دەكات كە بۆچی تاج سەر گران دەكات؟ مەبەست لە تاج چییە؟ شاعیر لەم دەربڕینەیدا، ناڕاستەوخۆ، ڕەخنە لە ئەقڵی سیاسی دەگرێت. تاج هێمایە بۆ دەسەڵات، دەسەڵات و بەڕێوەبردنیش لە بنەڕەتدا، هەڵگری هەزارەها كێشە و ئاڵۆزین، ئەوانەی لە پایەی دەسەڵاتیشن، هەمیشە دەكەونە بەر نەفرەت و تێڕوانینی ئەوان، كە واتا تاج ئەو خۆشبەختییە نییە كە ڕەنگە كەسانێك خەونی پێوە ببینن، بەڵكو سەرچاوەی ئاشووب و نەهامەتی و نا ئاسوودەیە. لەلایەكی دیكەوە، گەر لە ڕووی ڕێزمانییەوە سەرنج لە وشەی (دەكات) بدەین، دەبینین ئەم وشەیە كاری ڕانەبردووە، ئەمەش وەك هێمایەك كە تا ژیان و مرۆڤایەتی مابێت، كەسانێك هەن تاج لە سەر دەنێن و خەونی پێوە دەبینن، بێ ئاگا لەوەی ئەو تاجە چەند سەرگران دەكات. لە شیعری (گۆڕەپان بۆ ناونیشانی جەنگەكانەوە) شاعیر چەند ناونیشانێك دەنووسێت كە دەتوانین وەك تیمەیەكی شیعری جودا بیانبینین. ئەم دەقە، لە چەند ناونیشانێك بە بێ تێكستی شیعری پێكهاتووە. واتا خوێنەر دەتوانێت وەك دەقێكی شیعری دابڕا و سەربەخۆ، لە دەرەوەی دەقی شیعری بیانبینێت. ئەمەش خۆی لە خۆیدا ئەو بۆچوونەی دیار ڕەت دەكاتەوە كە دەڵێت:(ناونیشان پوختكردنەوەی ناوەڕۆكی دەقە، یاخود لە ناونیشانەوە لە ناوەڕۆكی دەق دەگەین) چونكە لەم شیعرەدا، ئێمە تەنها لە بەردەم چەند ناونیشان و ڕستەیەكداین، بە بێ دەقی شیعری. هەریەك لەو ناونیشانانەش، ماناو دەلالەتی خۆیان هەیە و پەیوەندیدار نین بە یەكەوە. لەم دەقەدا، ئەم ناونیشانانە دەبینرێن:

لە كاتی خۆیدا لە قووڵایی دا هەڵدەلەرزم.

پێغەمبەران بە جۆرە دوو دڵییەكەوە ڕووخساریان وەرگرت.

هێل كۆبووەوەی خاك و دەریای بەهاژەیە.

ئەگەر ناونیشان، بە پوختكردنەوە و چڕكردنەوەی ناوەڕۆكی دەق بزانین وەك ئەوەی نووسەر نووسیویەتی، ئەوا لەو ناونیشانانەدا، مانای شیعری مانایەكی بەردەوامە وخوێنەر ناگاتە كۆتا مانای دەق.

بۆ نموونە: لە کاتی خۆیدا، کە ڕانەبردووی ڕاگەیاندنە، زەمەنێکە دیار نەکراوە لە ڕووی فیزیکییەوە. واتا خوێنەر نازانێت، ئەو کاتە چ زەمەنێکە. ئەم زەمەنە زەمەنی نێو شیعر و زەمەنی نێو هزری شاعیرە و پەیوەندی بە زەمەنی فیزیکییەوە نییە. ئەو (کاتی خۆی) ە کاتێکی ڕانەگەیێندراوە، ئەم ڕانەگەیاندنە، کۆدێکی پرسیار ئامێز دروست دەکات، کە وا لە خوێنەر دەکات بپرسێت (ئەو کاتەی کەیە؟ دوای ئەوە چی ڕوو دەدات؟) هەمیشە لە ڕووبەری شیعری ڕەنجدەردا، تەرحکردن نییە، واتا ئەو نایەوێت بە خوێنەر بڵێت ئەمە دەڵێم، یاخود بە خوێندنەوەی شیعرەکە بگەیتە مانا، وەك ئەوەی لە بەشێکی گەورەی ڕووبەری شیعری کوردی لەدوای گۆڕانەوە دەیبینین. بەڵکو کرۆکی شیعری ئەو لەسەر پرسیارکردن دەوەستێت. بیرمان نەچێت پرسیارکردنیش، کردەیەکی هزرییە و ڕامان و تێهزرینی دەوێت تا دەگەیتە وەڵامێك یاخود هەر پێی نەگەیەت. سەباح ڕەنجدەر یەکێکە لەو شاعیرانەی، زۆر هونەرییانە گەمەی واتایی بە ناونیشانی شیعرەکانی دەکات. لە یەك کاتدا هزری خوێنەر پەرت دەکات و کۆدەکاتەوە. ئەو لە ناونیشاندا شتێك بەیان دەکات، بەڵام کە دەچینە نێو دەق، بەر دنیایێکی دیکەی دیاواز دەکەوین. لە شیعری (هەوایڵی دووەم) دا کە لە نامیلکە شیعری (سەرەتا وشە بوو) بڵاوبۆتەوە، شاعیر دەڵێت:_

هەوایڵی دووەم..
بابە ئادەم چ هەواڵ و دەنگ و باسێك لە گۆڕێدایە ڕایبگەیەنە..
هەوایڵی یەکەم..
زەوی ئاشقێکی دەمدەمییە..
ناتوانێ لە بەرزایی مەحاڵ ڕوخسارو ناوەکانی بیر بۆتەوە.
دەمێك ئاشقی زستانە..دەمێك بەهار..
دەمێك هاوین..دەمێك پاییز..

ئەگەر بەپێی ناونیشانەکە بێت، دەبێ ئێمە پێشتر هەوایڵی یەکەمان زانیبێت و لە بەردەم هەوایڵی دووەم دابین. شاعیر هەوایڵی دووەمان پێ بڵێت، کە چی هەوایڵی دووەم لە سەرەتای شیعرەکەدا بوونی نییە. بەڵکو بابە ئادەم تەنها هەوایڵی یەکەم بە ئێمە دەڵێت. ئەم ون کردنەی هەوایڵی دووەم، کردەی پرسیار و سەراغکردن لای خوێنەر دروست دەکات. ئەو هزرەی لای دێنێتە ئاراوە، دەبێ هەوایڵی دووەم چی بێت؟ ئەگەر سەرنج لە خودی ڕاگەیاندنی هەوایڵەکە بدەین، ئەوا بە پێی ناونیشان بێت، دەبێ شاعیر خۆی ببێتە ڕاگەیاندکەری هەوایڵەکە، واتا لە دەمی ئەوەوە هەوایڵەکە ببیستین، کەچی ئەو خۆی داوا لە بابە

ئادەم دەکات چی هەیە ڕایبگەیەنێت. بابە ئادەم لێرەدا، ڕێی هەموو شتزان دەبینێت. لە قورئانی پیرۆزدا هاتووە:_ (خوای گەورە هەموو شتێکی فێری ئادەم کردووە) ئەمە لەلایەك، لەلایەکی دیکەوە، کاتێ شاعیر خۆی نایەوێت هەواڵ بە ئێمە بگەیەنێت و بابە ئادەم ڕادەسپێرێت ئەو ئەرکە ببینێت و ببێتە هەواڵدەر، ڕەنگە پەیوەندی بەوەوە هەبێت، کە بابە ئادەم خۆی ببینێت چی هەیە و چی دەگوزەرێ لە سەر ئەو زەویەی کە هەموومان دوای فڕێدانی ئەو بۆ سەری، لە سەری دەژین.
بەمەش شاعیر بابە ئادەم دەکاتە گەواهیدەرێك هەم بەسەر منداڵەکانییەوە (مرۆڤ) هەم بە سەر زەویشەوە کە بۆتە شوێنی چ ئاشووب و ناشرینییەك. ناوەڕۆك لەم شیعرە و سەدان شیعری دیکەی شاعیردا، نە کورت دەکرێتەوە لە ناونیشان، نە پەیوەندیشی بە ناونیشانەوە هەیە. هەر خودی شیعرەکە، وەك هەواڵ تەواو بووەوە ڕاگەیاندراوە، زەوی ئاشقێکی دەمدەمییە و هەر جارەی ئاشقی وەرزێك دەبێت. سەرنج بدەن، کردەکە چونکە پەیوەندی بە سوڕانەوەی زەوی بە دەوری ڕۆژەوە هەیە کە چوار وەرزەکان دروست دەبن، ئیدی شاعیر بە ئاگاییەوە، ڕیزبەندی وەرزەکانی بە دوای یەك دا هاتوو نووسیوە. واتا نەیویستوە ئەو یاسا فیزیکی و گەردوونییە لە شیعردا تێکبدات کە بوونی هەیە. هەر خاڵێکی دیکە پەیوەست بەو شیعرە، کە دیسانەوە ئاگایی شاعیر لە نووسینی شیعردا دەگەیەنێت ئەوەیە، کە بابە ئادەم باسی زەوی دەکات. ڕەنگە خوێنەرانێك، ئەمە هەر تەنها بە گوتنێکی ڕێکەوت و زمانەوانی شیعری دابنێن، بەڵام بۆ من مانایەکی دیکەی هەیە.

هەڵبەتە مێژووی زەوی، پێش مێژووی ئادەمە. سەرەتا پەروەردیگار ئاسمان و گەردوون، دواتریش زەوی دروست کرد، پاش ئەم خوڵقاندنانە، بابە ئادەمی وەك یەکەم مرۆڤ لە قوڕ هێنا ئاراوە (هەمووتان لە ئادەمن و ئادەمیش لە خۆڵ) کە واتا بۆ ئەوەی هەواڵێك ڕابگەیێنرێت، سەرەتا دەبێ ڕووداوێك ڕوویدابێت. ڕووداو لەو شیعرەدا، دروستبوونی زەوییە ، دواتریش ئەمە دەبێتە هەواڵێك کە بابە ئادەم ڕایبگەیەنێت. ئەم جۆرە ڕێکخستنەی زمان و واتا، ڕێکەوتێك، یاخود هەر تەنها گەمەیەکی بێ ئاگایانەی زمان نییە لە شیعردا، بەڵکو قووڵبوونەوە و ڕامانە بە دیار زمان و بیناکردنی لە شیعردا. لە ئەزموونی ڕەنجدەردا، هەمیشە لە نێوان ناونیشان و ناوەڕۆکی شیعردا، مەودایەك هەیە کە وەك ڕووبەرێکی نەبەستراوەی نێوان ناونیشان و ناوەڕۆك دەبینرێت. خوێنەر لە یەك کاتدا دەتوانێت لە میانەی ئەو مەودایەدا، دەقەکە بە ناونیشانە ببەستێتەوە و هاوکات

لێشی داببڕێت، بە مەبەستی خوێندنەوەی جیاواز و بینینی جیاواز لە ڕووی واتاوە. لە دەقێکی دیکەیدا، کە ئەزموونێکی تازەی ناونیشانی شیعرییە، شاعیر دوو وشەی هاوشێوەی یەکتری لە ڕووی فۆڕمەوە، وەك گرێیەك بە یارمەتی ئامرازی لێکدەر، بە یەکەوە دەنووسێنێت و دەیانکاتە ناونیشانی شیعری. ئەم جۆرە لە ناونیشان، پارادۆکسی ناونیشانی نییە بۆ نموونە وەك:_ (سارد/گەرم) (شیرین/تاڵ) (ئازا/ترسنۆك) چونکە ئەو فۆڕمە لە ناونیشان هەبووە لە شیعری کوردیدا، بەڵکو جۆرێکە لە خستنە پاڵ یەکتری دوو وشە، کە مانای تەواو جیاواز و دوور لە یەکتریان هەیە. وەك ئەم ناونیشانانەی خوارەوە:_

فریو و فڕیو

فریشتەی دووڕوو

گۆران و گۆڕان

ئەم ناونیشانانە، ناونیشانێك نین، ڕێکەوتێکی زمانەوانیی دروستی کردبن. یاخود هەر بە هەوەس، شاعیر لە خۆوە، وەك ناونیشان دیاری کردبن، بەڵکو هەریەکەیان هەڵگری جۆرێك لە مانا و ئاماژەی زمانەوانی و مەدلولین. ئەگەر ناونیشانی (فریو وفڕیو) وەربگرین، دەبینین فریو، لە فریودانەوە هاوتووە، واتا کەسانێك بە ئاسانی ڕەنگە فریوی سیاسی، کۆمەڵایەتی، کەسی و تایبەتی بدرێن، لەلایەن کەسانێکی دیکەوە، بەڵام (فڕیو) لە فڕینەوە هاتووە، فڕینیش بە مانای دنیایێکی سەربەست، بێ کۆت و بەند، کە مرۆڤ تیایدا پاشکۆ و کۆیلەی هیچ کەسێك نەبێت و خۆی بێت. ناونیشانی (گۆران و گۆڕان) دەکرێ بەوە لێکی بدەینەوە، کە گۆران گۆڕانکارییەکی گەورەی لە شیعری کوردیدا کردوو زمانی ئازاد و شیعری ئازادی هێنا ئاراوە. ناونیشانی (هەڵکڕان و هەڵکران) ئەم دوو وشەیە، گەرچی لە ڕووی نووسین و ڕێنووسەوە، زۆر لەیەکتری نزیکن و هاوشێوەی یەکترین، بەڵام لە ڕێگەی پیتەکانی (ر_ڕ) تەواوی مانای وشەکان دەگۆڕێت. هەڵکڕان، بە مانای لێسەندن، لێی هەڵکرێنە، شتێکی لێ بستێنە بە زۆری، دوور لە خواستی کەسەکە خۆی، بەڵام هەڵکران، کە بە مانای هەڵدان و بەرزکردنەوە دێت، کارێکی خۆکردەیی سەربەستییە و دەلالەت لە سەربەخۆیی خود دەکات، کە ناچێتە ژێر فشاری ئەویترەوە. ئەم هارمۆنیای وشەیە لە دانانی ناونیشان، گوزارشت لە ئاگایی، سەلیقە و هونەرکاریی سەباح ڕەنجدەر لە دانانی ناونیشانی شیعرەکانی دەکات. ناونیشانێك، کە تەنها شوناسی شیعری ئەوی پێ دەناسرێتەوە.

دواجار دەمەوێ ئاماژە بەوە بدەم، گەلێك جار، کەسانێکی بە ناو

خوێنەری شیعر، گازاندە لە شاعیر دەکەن کە شیعرەکانی بۆ مانان، خۆشی نازانێت چی نووسیوە. یاخود شیعرەکانی ئەو شاعیرە، چێژی ئستاتیکییان نییە. هەڵبەتە، منیش چێژ لە شیعرەکانی سەباح ڕەنجدەر وەرناگرم. بەڵام من بۆ چێژ شیعرەکانی ئەو ناخوێنمەوە، بۆ ڕامان و بیرکردنەوە، چوونە نێو قووڵایی زمان شیعرەکانی دەخوێنمەوە. ئەو خوێنەرەی بە دوای چێژی شیعرییەوەیە، دەتوانێت شیعری شاعیرانی دیکە بخوێنێتەوە. گریمان با وای دابنێین شیعرەکانی بێ واتان، مەگەر هەر ئەو زمانەی ئەو، بەو هەموو چڕی و دەوڵەمەندییەوە لە ڕووی فەرهەنگ و چەمك و دەربڕینەوە، خۆی لە خۆیدا، خاسیەتێکی جوانی شیعر نییە؟ بڕوام وایە، شیعرەکانیشی هەرگیز دابڕاو نین لەو واقیعەی وەك مرۆڤێك تیایدا دەژیت. بەڵام سەباح ڕەنجدەر، واقیع ناگوازێتەوە نێو شیعر، بەڵکو لە نێو شیعردا، واقیعێکی دیکە بەو پەیوەندییانە و بەو ژیانە دەدات. ڕەنجدەر، تێڕوانینێکی گەردوونییانەی هەیە بۆ شیعر، کە تیایدا شیعر لە قاوغی هیچ ئایدیایێکی ئایینی و سیاسی نابینێت. بگرە شیعر گەورەترە لەو چەمکانە. بۆیە بە بڕوای من، شتێك نییە بە ناوی نەتەوەگەریەتی و پاش نەتەوەگەریەتی لە شیعری ئەو شاعیرەدا. ئەوەی هەیە مرۆڤە. مرۆڤ لە هەمووشتێك گەورەترە لای ئەو خودا نەبێت.

سەرنج:_

*مەرج نییە ئەو لێکدانەوانەی ئێمە بۆ شیعر و ناونیشانی شیعرەکانی ئەو شاعیرەمان کردووە، ڕاست و بابەتی بن و لەگەڵ دنیابینی شاعیر یەك بگرنەوە. بەڵکو تەنها تێڕوانینی ئێمەیە وەکو خوێنەرێك.

*وتارەکەی دیارلەتیف، لە بەشی ئەدەب، لە ماڵپەڕی سەنگینی دەنگەکان، ئەرشیفی بابەتەکانی مانگی سێپتێمبەرهەیە، تکام وایە خوێنەران بگەڕێنەوە سەری و بیخوێننەوە، بە مەبەستی تێگەیشتنی زیاتر، لەو چەند سەرنجە کورت و بچووکانەی ئێمە وەك خوێنەرێك لە بارەی نووسینەکەی ئەو نووسیومانە.

*دکتۆر فوئاد ڕەشید، لە کتێبی (دەقی ئەدەبی، ئەدگار چێژ بەها) کە ساڵی 2007 دەزگای ئاراس بۆی چاپ کردووە، لە وتارێکیدا لە لاپەڕە 58، کە تایبەتە بە شیعری سەباح ڕەنجدەر، دەستەواژەی ناونیشان و ستراتیژی بەکارهێناوە. واتا چواردە ساڵ بەر لە دیارلەتیف، کەچی دیار لە نووسینەکەیدا، بە پەراوێزێکی بچووکیش ئاماژەی پێ نەداوە.

*دوێنێ 4/2، بە ڕێکەوت وتارێکی دیکەم لە ماڵپەڕی دەنگەکان، هەر لە بارەی ئەزموونی سەباح ڕەنجدەر، بە ناوی (دەقی کراوە بنەما و پراکتیك، زێوان بە نموونە) کە (د_ سامان عزەددین سەعدون) نووسیویەتی، خوێندەوە. نووسەر لەم وتارەیدا، گەلێك لێکدانەوەی هەڵە و دوور لە دنیابینی شیعری ڕەنجدەر، لە بارەی زێوان دەخاتە ڕوو. بۆ نموونە:_ بڕوای وایە، پاڵنەرێکی سێکسی و ئیرۆتیکی لە زێواندا هەیە، کە ڕەنگدانەوەی ڕەهەندی دەروونی شاعیرە، لە کاتێکدا ئەوەی لە شیعری ڕەنجدەردا وەك تیمە بەهای نەبێت سێکسە. چونکە ژن لە دنیابینی سەباح ڕەنجدەردا، یەکسان نییە بە جەستە و سێکس، بەڵکو بە مانای ئەو پەڕی مرۆڤ و مرۆڤبوون دێت، کە هیچ جیاوازییەکی لەگەڵ پیاو نییە. یاخود نووسیویەتی:

_ (زێوان سەباح ڕەنجدەرە و نواڵەش ماڵی ئەو) نووسیویەتی:

(چیا بە مانای ئەندامی زاوزێی پیاو، دەشتیش بە مانای ئەندامی زاوزێی ژن) نووسیویەتی:(منداڵدانی ژن مەبەستی ئەندامی زاوزێی مێینەیە) کەس هەیە هەڵەی هێندە سەیر بکات، عەورەت و ڕەحمی ژن لە یەکتری جیانەکاتەوە؟ تەنانەت بە هەڵە لە (زێوان) یش گەیشتووە. وا دەزانێت زێوان بەو کەسانە دەگوترێت کە پارێزگاری لە شوێنە ئایینییەکان دەکەن و دەمێننەوە. لە کاتێکدا مانای زێوان، دیارە و پێویست ناکات باسی بکەم، چونکە لەم وتارەمدا ئاماژەم پێ داوە. بە داخەوە ئەم جۆرە خوێندنەوانە، نەك هەر لە ئەزموونی ڕەنجدەر نزیك نابنەوە، بەڵکو تێنەگەیشتنە لە شیعری ئەویش، کە ئەزموونێکی تایبەتی و هاوکات قورس و ئاڵۆزیشە. ئەم تێنەگەیشتنە، لەوەوە دێت کە خوێنەرانێك بە هەمان ئەو میتۆد و تێگەیشتنەی شیعری شاعیرانی تری پێ دەخوێننەوە، شیعرەکانی ئەم شاعیرەش دەخوێننەوە، بۆیە دەکەونە هەڵەی وەهاوە، کە (چیا) بە (چووك) ی پیاو بچوێنن. لە کاتێکدا (چیا) لە شیعری سەباح ڕەنجدەردا هێما بێت بۆ هەموو شتێك، هێما نییە بۆ سێکس، کە بە داخەوە بۆتە گرێی دەروونی نیوەی کۆمەڵگەی کوردی زیاتر!

ڕواندز_ سەرەتای 2021

سەدیق سەعید ڕواندزی